

21.825 (Δ)

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LIMBI ROMANICE, CLASICE ȘI ORIENTALE

Lector dr. **ECATERINA GOGA**

GENUL ȘI ORGANIZAREA STRUCTURILOR
NOMINALE ȘI LEXICALE

CENTRUL DE MULTIPLICARE AL UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI

— 1973 —

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LIMBI ROMANICE, CLASICE ȘI ORIENTALE

Lector dr. **ECATERINA GOGA**

GENUL ȘI ORGANIZAREA STRUCTURILOR
NOMINALE ȘI LEXICALE

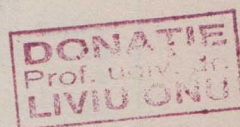
CENTRUL DE MULTIPLICARE AL UNIVERSITĂȚII DIN BUCUREȘTI
— 1973 —

21.825(0)

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE LIMBI ROMANICE, CLASICE ȘI ORIENTALE

Lector dr. ECATERINA GOGA

GENUL ȘI ORGANIZAREA STRUCTURILOR
NOMINALE ȘI LEXICALE

Centrul de multiplicare al Universității din București

- 1973 -

Prezenta lucrare se adresează studenților de la facultățile filologice (cursuri de zi și fără frecvență) și reprezintă ed. a II-a (revăzută și completată) a vol. Gen și câmp semantic.

Consiliul profesoral al Facultății de limbi romanice, clasice și orientale a aprobat multiplicarea textului în actuala redac-tare.

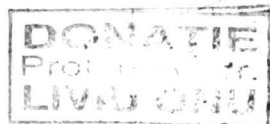
Prezenta lucrare a fost întocmită cu intenția de a oferi o informație suplimentară, specializată, celor care se interesează de studiile de romanistică; poate fi utilă în primul rînd studenților care au parcurs un curs de Lingvistică romanică generală.

Adresăm cele mai călduroase mulțumiri tov. acad. prof. Iorgu Iordan, acad.prof. Al.Graur, prof.dr.doc. Nina Façon și prof.dr. Al. Niculescu, de ale căror competente observații am beneficiat în cursul elaborării.

Mulțumim de asemenea colegilor care au avut bunăvoința de a citi diferite fragmente din text și de a face interesante sugestii (lector Const.Duhăneanu, lector Mariana Cuza, lector dr. Sanda Rîpeanu, lector Sanda Vlăduț-Cuniță).

Autoarea

București - februarie 1973 -

O. Introducere

Printre categoriile gramaticale genul dispune de o foarte bogată și diversificată bibliografie. Categoria genului a fost și a rămas în atenția specialiștilor probabil datorită uneia dintre principalele ei caracteristici, aceea de a fi un permanent "indice-simbol" al raportului dintre "codul lingvistic" și realitatea extralingvistică. Acest fapt i-a conferit aspecte complexe, dar uneori și contradictorii, care se reflectă atât la nivel sincron (într-o mare receptivitate față de modificările lingvistice sau non-lingvistice), cât și diacronic (prin trăsături specifice ale relației continuitate-discontinuitate).

Multe dintre cercetările mai vechi sau mai noi s-au orientat spre dezvăluirea coordonatelor evolutive ale genului din indo-europeană și diferite limbi de origine indo-europeană, printre care și latina¹.

1. De ex. W.Meyer-Lübke, Grammaire des langues romanes, Paris, 1906; A.Meillet, Linguistique historique et linguistique générale, Paris, 1926; idem, Esquisse d'une histoire de la langue latine, Paris, 1938; A.Meillet - J.Vendryes, Traité de grammaire comparée des langues classiques, Paris, 1928; V.Brøndal, Théorie du genre grammatical, B.C.L.C. 1935; idem, Essais de linguistique générale, Copenhague, 1945; J.Cerny, Sobre el origen y la evolución de las categorías morfológicas, Español actual 17/1970; A.Ernout, Morphologie historique du latin, Paris, 1953; J.Fodor, The origin of grammatical Gender, Lingua 1959, Al.Graur, Studii de lingvistică

Pe aceeași linie se înscriu și studiile care își propun prezentarea transformărilor suferite de categoria genului latin în perspectivă romanică², punctul central fiind deseori soarta neutrelui³.

generală, București, 1960; L.Hjelmslev, Animé et inanimé, personnel et non-personnel în Travaux de l'Institut de Linguistique I/1956; J.Kurylowicz, The inflectional categories of Indo-European, Heidelberg, 1964; idem, L'évolution des catégories grammaticales, vol. Problèmes du langage, Paris, 1966; S.W.Margandant, Remarques sur les catégories grammaticales dans les langues indo-européennes et spécialement en grec ancien, Actes du 2-ème C.I.L., Genève, 1931; Lucia Wald, Progresul în limbă, Ed.Stiințifică, Buc., 1969 etc....

2. De ex. R. de Dardel, Recherches sur le genre roman des substantifs de la troisième déclinaison, Genève, 1965; R.Hall Jr. The neuter in Romance: a pseudo-problem, Word 21,3/1965; Iorgu Iordan, Limba română contemporană, Buc.1956; idem, Structura gramaticală a limbii române, S.C.L. XV; I.Iordan - V.Guțu Romalo - Al.Niculescu, Structura morfologică a limbii române contemporane, Ed.Acad.RSR, Buc. 1967; Gh.Ivănescu, Soarta neutrelui clasic în latina populară și în limbile romanice, S.C.L. VIII/1957; John Lyons, Introduction to Theoretical Linguistics, Cambridge, 1968; Al.Niculescu, Individualitatea limbii române între limbile romanice, Ed.Stiințifică, Buc.1965; Paula Diaconescu, Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc, Ed.Acad.R.S.R., București, 1970 etc....

3. Ex. I.Coteanu, Morfologia numelui în protoromână, Ed.Acad. R.S.R, Buc.1969; Ov.Densusianu, Istoria limbii române, trad.J.Byck, Ed.Acad.R.S.R., Buc.1961; Al.Graur, Tendințele actuale ale limbii române, Ed.Stiințifică, Buc.1968; idem, Encore sur le neutre en roumain, B.L.VI/1939; R.Hall Jr., The neuter ...; I.Iordan, Limba română contemporană; I.Iordan - M.Manoliu, Introducere în lingvistica romanică, Ed.Did.și Ped., Buc.1965; Paula Diaconescu, Structură și evoluție ...; Knud Togeby, Le neutre en roumain et en albanais, Cah.Sextil Pușcariu II/2; Em.Vasiliu, Observații asupra categoriei genului în limba română, S.C.L. XI/1960 etc...

O altă categorie de lucrări este formată de anumite studii consacrate unor aspecte mai speciale ale categoriei genului, cum ar fi raportul gen / număr⁴, genul și contextele specifice⁵, categoria genului și semnul lingvistic⁶, genul în cadrul grupului

4. Ex.A.M.Badia Margarit, Aspectos formales del nombre en español, vol. Problemas y principios del estructuralismo lingüístico, Madrid, 1967; G.Bardon Salvador, Estudio estructural del español, Louvain, 1967; A.Moignet, Le nombre en français, BFL, 1965; Q.I. Mok, Contributions à l'étude des catégories morphologiques de genre et de nombre dans le français parlé actuel, Paris, 1968; B. Pottier, Introduction à l'étude de la morphosyntaxe espagnole, Paris, 1965; idem. Presentación de la lingüística, Madrid, 1968; Angel Rosenblat, Morfología del género en español, Nueva Revista de filología hispanica, 1-2/1962; Antonio Roldán, Notas para el estudio del sustantivo, vol. Problemas y principios etc. ...

5. Ex. Eug.Coșeriu, Teoría del lenguaje y lingüística general, Gredos, Madrid, 1971; J.Dubois, Grammaire structurale du français, I, Paris, 1965; Al.Ionașcu, Contextele diagnostice și problema genului substantivelor, S.C.L. 1/1966; Solomon Marcus, Le genre grammatical et son modèle logique, Cah.ling.th.et appl. I/1962; idem, O analiză sincronică a genului gramatical S.C.L. 3/1962; Quelques remarques sur la flexion nominale romane, S.R.L.R., Bucarest, 1970 etc. ...

6. Ex.Ch.Bally, L'arbitraire du signe, Le français moderne 8/1940; Eric Buyssens, Le langage et la logique, le langage et la pensée, vol. Le langage, Encyclopédie de la Pléiade, Paris, 1968; Eug.Coșeriu, L'arbitraire du signe, A.S.N.S.L. 204/1967; Frédéric François, La description linguistique, vol. Le langage; P.Guiraud, Langage et théorie de la communication, vol. Le langage; Paul Miclău, Le signe linguistique, Paris-Bucarest, 1970; J.Cantineau, Le classement logique des oppositions, Word 11-1/1955 etc. ...

nominal⁷, genul personal și situația lui actuală⁸, funcțiile genului în semantică și lexic⁹, tipologia lingvistică prin gen¹⁰ etc., fapte care exprimă preocupările mai recente ale specialiștilor pentru "funcționalitatea" acestei categorii, de unde și predominarea prezentărilor sincronice.

7. Ex. J.Cl.Chevalier, Éléments pour une description du groupe nominal, Le fr.mod. 10/1966; Al.Dauzat, Tableau de la langue française I, Paris, 1967; J.Dubois, Grammaire structurale du français, I, Paris, 1965; G.Gougenheim, Système grammatical de la langue française. Paris, 1963 etc. ...

8. Ex. Ion Chițimia, Genul personal în limbile polonă și română, Romano-Slavica, III; Al.Graur, Contributions à l'étude du genre personnel en roumain, B.L. XIII/1945; Al. Rosetti, Despre genul personal în limba română, S.C.L. VIII/1957;

9. Ex. Francisco Adrados, Estructura del vocabulario y estructura de la lengua, vol. Problemas y principios; J.Apresjam, Analyse distributionnelle des significations et champs sémantique structurés, Langages 1/1966; T.Eug. de Bustos, El campo asociativo de la palabra, vol. Problemas; Kurt Baldinger, Teoría semántica - hacia una semántica moderna, Alcalá, Madrid, 1970; Eug. Coșeriu, Pour une sémantique diachronique structurale, T.L.L. II-1/1964, Strasbourg; J. Dubois, Distribution, ensemble et marque dans le lexique, Cah. de lex. 4/1964; B.Pottier, Vers une Sémantique moderne, T.L.L. Strasbourg, II-1/1964; Götz Wienold, Genus und Semantik, Meisenheim am Glan, 1967 etc. ...

10. Ex. Eug. Coșeriu, Sincronia, diacronia, tipologia, Actes C.L.F.R., Madrid, 1965; M.Criado de Val, Gramática española, 3 ed. Madrid, 1959; J.Dubois, Grammaire structurale du français, I, Paris, 1965; I.Iordan - V.Guțu - Al. Niculescu, Structura morfologică a limbii române contemporane, București, 1967; Martin Alonso, Gramática del español contemporaneo, Madrid, 1968; Quelques remarques sur la flexion nominale romane, S.R.L.R., Bucarest, 1970 etc. ...

Autoarea prezentului studiu a întreprins în anii din urmă unele cercetări privitoare la diferite aspecte funcționale ale categoriei genului romanic: raportul normă / tendință¹¹, situația

11. Cf. Ecaterina Goga, Situația neutrului în limba română actuală, vol. Omagiu lui Alex. Rosetti, Buc., 1965; pe baza unei anchete lingvistice se constată că termenii tehnici de tipul tran-sistor funcționează cu două forme de plural (-oare, -ori) ; preferința pentru forma -ori deplasează substantivele respective de la neutru la masculin. Privind acest fapt și prin prisma numeroaselor cazuri de "evadare" a unor substantive neutre spre feminin, frecvențe cu ani în urmă, fenomen asupra cărui s-a atras adesea atenția, putem admite ipoteza posibilității de "izolare" a neutrului, paralel cu fortificarea celorlalți termeni ai corelației de gen. În momentul de față însă, masculinizarea termenilor tehnici nu atinge în mod categoric decât limbajul de specialitate și poate, limba cultă "vorbită". Deși unii termeni pătrund cu plurale masculine în limba standard datorită răspândirii obiectului sau a noțiunii pe care le denumesc, ponderea lor numerică redusă în raport cu totalul neutrelor vechi din lexicul de bază nu ne permite să afirmăm cu certitudine că într-un viitor apropiat tendința de instabilitate a neutrului se va difuza pe ansamblul limbii și va provoca neutralizarea termenului neutru din corelația ternară de gen a limbii noastre. Aceasta nu înseamnă că acceptarea existenței neutrului afectează caracterul romanic al limbii; sînt foarte bine cunoscute condițiile care pot explica situația particulară a României balcanice din acest punct de vedere. Andrei Ivanov, în art. Tendințe de simplificare a structurii morfologice a substantivelor în graiul rus din comuna Carcaliu - reg. Dobrogea (Analele Universității București - 1968) semnalează dispariția multor neutre prin transformarea lor în masculine sau feminine, fapt explicat de autor ca o consecință a contactului permanent dintre graiul rus respectiv și limba română (se pare că și alte graiuri slave din Dobrogea manifestă o slăbire a termenului neutru). Același autor observă "feminizarea" sau "masculinizarea" aproape generală a neutrelor, in-

neutrului românesc¹², genul și relația motivat / nemotivat¹³, raportul gen / număr în limbile romanice¹⁴, modificări tipologice după gen din latină în limbile romanice¹⁵, genul romanic față de categoria gramaticală și cea filozofică¹⁶ etc. ...

diferent de poziția accentului, fapt care rezultă din noul lor regim relațional (selectarea de determinanți masculini sau feminini, atât la singular, cât și la plural). Urmarea se reflectă chiar în tipologia substantivului, prin mărirea numărului de tipuri nominale. Putem trage concluzia că, contrar românei standard, unde dizolvarea neutrului ar avea drept rezultat micșorarea numerică a tipurilor substantivale, în graiurile velicoruse acest proces ar duce, dimpotrivă, la sporirea numărului de tipuri nominale. Dispariția neutrului în aceste graiuri este considerată ca o particularitate nouă, motivată prin cauze morfo-sintactice și strâns legată de faptele asemănătoare existente în româna modernă.

12. Cf. E.Goga, Conservarea unor forme neutre în România, Analele Universității București, 1963; vezi și nota 11.

13. E.Goga, Categoria genului romanic și raportul motivat / nemotivat, Analele Universității București - seria limbi romanice - 1972.

14. E.Goga, Raportul între corelația de gen și cea de număr, Analele Universității București - seria limbi romanice - 1969: raportul tridimensional de tip latin între gen / număr / caz nu se păstrează decât în română, limbă pe care o izolează din acest punct de vedere de restul romanității moderne. Spre deosebire de latină unde morfemul de gen nu avea posibilitatea de a dirija mărcile de caz și număr (situație ce se menține în România occidentală), în română sînt destul de numeroase tipurile substantivale la care cel puțin unul dintre morfemele genului poate provoca o anumită selecție a mărcilor de număr și caz. Româna este singura arie romanică unde acest procedeu este viu încă, pornind probabil de la coincidența în timp între anumiți factori de ordin istoric (originea latină, corectată de diferite influențe ne - latine). De altfel, chiar

Aceste preocupări au dus cu timpul la ideea - care stă la baza lucrării de față - că genul poate avea posibilitatea de a servi ca "indice" într-o descriere a structurii nominale sau a celei lexicale, caracteristică ce s-ar adăuga altor trăsături structural - funcționale ale categoriei genului romanic.

existența corelației ternare de gen numai în română nu poate fi despărțită nici de moștenirea latină, nici de permanentele influențe ne-latine pe care le-a asimilat romanitatea dunăreană.

15. E.Goga, Observaciones acerca de unos tipos nominales en español y latín, R.R.L. 4/1970 : clasificarea în tipuri a substantivelor latine și spaniole (după criteriul realizării genului și numărului) permite detașarea unor deosebiri între cele două limbi din acest punct de vedere (instabilitatea mărcilor în latină este "corectată" în spaniolă pe de o parte prin "simplificare", pe de altă parte prin consolidarea "specificității" lor).

16. E.Goga, Observații asupra categoriei gramaticale, Analele Universității - seria limbi romanice - 1971 (categoria genului este supusă diferitelor influențe interne și externe; modificările presupun o concordanță între selecția socială și cea sistematică ; în limbile romanice, față de alte limbi europene - mai ales față de engleză - genul își menține funcțiile gramaticale-lexicale și, din acest motiv, poate fi utilizat mai eficient ca indice de clasificare în sintagma nominală) și Note asupra criteriilor de clasificare, Analele Universității București - seria limbi romanice - 1970 (genul poate funcționa drept clasificator dacă are posibilitatea de a ajuta - în special prin inventarul de morfeme și prin specificul relației temă / marcă - procesul de grupare a faptelor lingvistice; urmează exemplificări pe verbul românesc și substantivul latin clasic).

De aceea, în paginile următoare ne vom opri numai asupra a două aspecte care ilustrează posibilă funcție a genului romanic de clasificator:

I. GENUL ȘI DESCRIEREA STRUCTURII NOMINALE.

II. GENUL ȘI DESCRIEREA STRUCTURII LEXICALE.

Am luat în discuție ca material de analiză patru dintre limbile romanice: româna, spaniola, italiana, franceza.

Pentru a reliefa elementele specific romanice am recurs în general la compararea cu latina și, uneori, la confruntarea cu faptele similare - de contrast - din alte limbi europene ne-romanice (engleza, germana, rusa). Am ales, pentru domeniul germanic, engleza și germana tocmai pentru faptul că ele se situează în opoziție una față de cealaltă, mai ales în ceea ce privește valorificarea gramaticală și lexicală a categoriei genului.

Conștienți fiind de complexitatea și multitudinea aspectelor prin care continuă să se exprime chiar în epoca modernă categoria genului romanic, nu considerăm lucrarea de față decât o parțială și modestă contribuție, care așteaptă noi completări.

GENUL SI DESCRIEREA STRUCTURII NOMINALE

1.0. Morfemele genului, ca și alte morfeme gramaticale, au posibilitatea de a reprezenta pe o anumită treaptă un proces de abstractizare, iar pe o altă treaptă o "concretizare" (individualizarea unei situații prin stabilirea anumitor relații cu lexemul).

Poate din această cauză unii specialiști¹⁷ separă morfemul de monem și evidențiază rolul multifuncțional al indicilor cu valori morfematice.

Intr-adevăr, atunci când se comportă ca o "marcă", morfemul poate delimita o clasă de distribuție, cu alte cuvinte poate să conducă spre anumite rezultate descriptive, ca orice clasificator.

Astfel credem că poate fi considerat uneori și morfemul de gen în limbile romanice.

In formularea lui B.Pottier¹⁸ se insistă asupra caracteristicilor funcționale ale morfemelor în procesul de formalizare,

17. Cf. A.Martinet, Syntagme et syntème, vol. La linguistique 2/1967, p.15; E.Benveniste, Problèmes de linguistique générale, Paris, 1966; p.56; J.Larochette, A propos de la fonction des morphèmes, vol. Mélanges de linguistique offerts à M.R.Fohalle, Paris, 1969 etc....

18. Cf. Presentación de la lingüística, Madrid, 1968, p.53: "El morfema es el signo lingüístico más pequeño; en sincronía, no es descomponible. En la mayoría de las lenguas se encuentran dos clases

pornind de la specificul de sistem "închis" al inventarelor de morfeme, în timp ce Paul Miclău scoate în evidență raportul de corespondență între funcția gramaticală și anumite zone semantice¹⁹.

Ideea unității dintre lexem și morfem este subordonată consecințelor pe care funcționarea gramaticală le provoacă în organizarea semantică²⁰.

A.M.Badia Margarit (Aspectos formales del nombre en español) insistă asupra delimitării planului gramatical (unde funcționează în principal morfemul) de cel semantic - reprezentat printr-un inventar deschis de lexeme. Adăugăm precizarea că unul dintre principalele roluri ale morfemului ar fi tocmai individualizarea, la diferite nivele și diferite stadii concrete, a lexemului²¹.

de morfemas: los morfemas lexicales o lexemas, que pertenecen a inventarios ilimitados y abiertos; y los morfemas gramaticales o gramemas, que pertenecen a inventarios limitados y cerrados (conscientemente, el individuo no puede crear un nuevo morfema gramatical)".

19. Cf. Le signe linguistique, p.208: "Le signifiant du morphème réunit les formants grammaticaux et un formant lexical synthétique. Le signe lexical et le signe morphologique sont structurés selon l'axiome de l'associativité" ... p.12-20; "... nous appelons morphème l'ensemble des traits distinctifs des morphes + le trait sémantique général, exprimés par les formants correspondants ... le morphème représente donc le signe morphologique".

20. Idem. p.208: "Le signe représente un ensemble fonctionnel constitué du signifiant, du signifié et de la correspondance entre ces deux aspects. Dans la structure de la langue, des relations différentielles complexes s'établissent entre les signes" ...; p.20 " ... sous la dominations du niveau grammatical les sens lexicaux se neutralisent ..."

21. Funcție analogă cu cea a articolului - pe plan lexical .

Caracteristicile morfemelor gramaticale în accepția lui B.Pottier (sistem limitat și închis - cf. nota 18 -) conturează și posibilitatea lor de a fi utilizate în procesul de ordonare a materialului din diferite sectoare ale limbii, în cazul nostru descrierea structurii nominale (substantivul și determinanții lui).

1.1. În latină, morfemele de gen se caracterizau mai ales prin largi posibilități de combinare cu lexemele, de unde și o pronunțată lipsă de specificitate²². Astfel, pentru nominativ, morfemul -a apare la masculin (nauta), feminin (silva), neutru plural (templa); -us la masculin (dominus), feminin (socrus), neutru (tempus); morfemul -is există la masculine (canis), feminine (ovis); -e figurează numai pentru neutre (mare), ca și -u (cornu); morfemul zero este comun celor trei genuri: masculin (puer), feminin (mulier, arbor), neutru (caput, nomen) etc.

Prin urmare devine destul de dificilă o grupare "gramaticală" a substantivului latin în funcție de repartizarea morfemelor de gen (aceeași concluzie se poate trage de altfel și în cazul morfemelor de număr). Cazul lui -e (specific numai neutrelor) nu face decât să demonstreze că, cel puțin aspectul clasic al latinei, se resimte de pe urma moștenirii din indo-europeană a corelației A/I.

22. Remarca apare și la Mounin, Los problemas teóricos de la traducción, ed.sp., Madrid, 1970, p.124; în latină, morfemul -um cumulează două trăsături gramaticale (singular + acuzativ), deoarece se află în raport de comutare cu -os (acuz.+pl.) și cu -us (nom. + sg.). Aceleași caracteristici apar la majoritatea morfemelor nominale din "declinarea" limbii latine (cel puțin în aspectul ei clasic).

Probabil și acest fapt (lipsa de specificitate a morfemelor) a contribuit la menținerea unor clasificări primordiale semantice a elementelor nominale din latină.

Este adevărat că, la determinanții numelui (adjectiv, numeral, unele forme pronominale), se remarcă o mai mare precizie în repartizarea morfemelor de gen și în diferențierea lor funcțională.

La adjective, deși se mențin și forme vechi de tipul sudax²³ tristis-e²⁴ - resturi ale corelației A/I din indo-europeană - predomină net tipul clarus-a-um²⁵ la care, pentru nominativ, morfemul -us aparține masculinului, -a femininului, -um neutrilor.

Bazându-ne pe datele referitoare la evoluția abstracțizării și în special a relației lexic-gramatică, putem presupune că cele mai vechi adjective sînt cele cu o singură formă, după care au evoluat cele cu două forme (A/I); adjectivele cu trei forme au urmat - în calitatea lor de determinanți - dezvoltarea corelației de gen la substantive (I/A^{m/f}), după ce corelația de gen se consolidase întîi la alți determinanți (ex. pronume, adjectiv). Diferența, sub acest aspect, între substantiv și determinanții lui a fost explicată în mod convingător de către A.Martinet²⁶: dezvoltarea cu precădere a opoziției de gen m/f la elementele secundare ale sintagmei nominale a pornit de la necesitatea de a marca referirea la o persoană absentă în momentul formulării enunțului.

O situație asemănătoare cu o adjectivului se întîlnește la numeralul cardinal (ex. unus / una / unum), la ordinale, po-

23. 216 invariante; 24. 686 invariante; 25. 3.116 inv.

25. Cf. Le genre féminin en indo-européen, BSL III/1, p.9.

sesive (meus / mea / meum), demonstrative (hic / haec / hoc) sau interogativ - relative (qui / quae / quod)²⁷.

Comparativ cu organizarea substantivului, se remarcă în primul rând numărul redus de tipuri adjectivale, fapt care ar putea fi o urmare directă a dependenței semantice a adjectivului față de nume (se știe că genul la adjectiv este o problemă de acord semantico-gramatical).

Tot ca urmare a acestei situații predomină tipul adjectival cu trei forme de gen - cel mai productiv. Spre deosebire de nume, unde semantica nu dirijează repartitia morfemelor de gen, la adjectiv substantivul este cel care reglementează funcționarea acestor morfeme. Așa se și explică inexistența temelor substantivale cu trei morfeme de gen și, dimpotrivă, frecvența temelor adjectivale cu forme speciale pentru toate genurile.

Mai mult, morfemele genului cunosc o mai mare stabilitate și precizie la adjectiv față de substantiv. Astfel, foarte des -us este indicele semantico-gramatical al masculinului, -a al femininului, iar -um sau -e sînt mărcile neutrilor.

Simetria tipologică substantiv-adjectiv se realizează în latină numai parțial, acolo unde funcționează caracterul iterativ al unor morfeme (ex. -us, -a, -um).

Drept urmare, marea de gen în latină își manifestă funcția clasificatoare în primul rând asupra determinanților și, prin analogie, asupra formelor nominale ale sintagmei verbale (ex. participiile cu rol de formanți în conjugările perifrastice).

27. Independența în frază a pronumelui personal - situație asemănătoare cu a substantivului - anulează caracterul obligatoriu al mărcii genului; pentru pers.3 și 6 se foloseau diferite alte pronume, mai ales forme ale demonstrativelor.

1.1.1. In limbile romanice se observă evoluții care-cum diferite față de latină, ca urmare a procesului de stabilizare relativă a morfemului de gen²⁸.

In spaniola contemporană standard, substantivele, după gen, se clasifică în următoarele grupe:

- a/ -o (masculine în proporție de 99%) - ex. libro, campo.
- b/ -a (în majoritate feminine) - ex. puerta, ventana.
- c/ -e (masculine și feminine) - ex. masc. monte, timbre; fem. llave, puente etc.
- d/ morfem zero (masculine și feminine) - ex. masc. mes; fem. flor etc.
- e/ -í sau -i (masc. rubí, fem. metropoli etc.).
- f/ -á (masc. sofá, fem. mamá).
- g/ -é (predomină masc. ex. café).
- h/ -ó (predomină masc., ex. caló).
- i/ -ú (masc. tisú).
- j/ -u (masc. espíritu, fem. tribu).
- k/ -y (masc. buey, rey, convoy; fem. ley, grey etc.).

Ca primă constatare se evidențiază o mai mare stabilitate și specificitate a mărcilor genului comparativ cu latina.

O situație asemănătoare se găsește în italiană.

Funcție de clasificator au mai ales morfemele de gen -o pentru masculin și -a pentru feminin (bambino / bambina, ragazzo / ragazza etc.). Formele -e, -ú, -á, -i nu au stabilitate din

28. Pentru domeniul romanic trebuie să se țină seama de faptul că, paralel cu acțiunea morfemului de gen și nu rareori pentru suplinirea acestuia, intervine în clasificare un factor necunoscut latinei, articolul.

acest punct de vedere, deoarece sînt prezente atît la masculin, cît și la feminin: fem. gioventú, virtú, masc. bambú, caucciú; fem. crisi, masc. tramvai; fem. madre, masc. pittore.

În română, morfemul de gen poate fi utilizat mai eficient în clasificare, deoarece sînt mai rare cazurile de neutralizare a funcțiilor lui distinctive (mai ales în comparație cu franceza).

Grupele substantivale după morfemele de gen se clasifică astfel:

- a/ morfem zero (masculine și neutre).
- b/ -u (masculine și neutre).
- c/ -e (masc., fem., neutre).
- d/ -ă (feminine, extrem de rar masculine).
- e/ -i (feminine).
- f/ -ă (feminine).
- g/ -ea (feminine).

Și aici se constată predominarea unor morfeme pentru anumite genuri (zero foarte des pentru masculin, -ă aproape exclusiv feminin), fără însă să fie excluse total interferențele.

De exemplu, morfemul zero, deși specific masculinului, funcționează și pentru neutru (băiat / bilet), -u apare pentru masculin și neutru (codru / fotoliu) -e pentru masculin, feminin, neutru (frate / carte / nume), -ă pentru feminin și masc. (mamă / tată), deși, în acest ultim caz, masculinele sînt extrem de rare.

Pentru feminine pot fi considerate forme specifice -i (zi), -ă (sofa), -ea (stea); acestea însă nu realizează frecvența ridicată a celor în -ă, deși sînt mărci exclusiv ale unui singur termen în cadrul corelației de gen.

În acomodarea substantivelor de alte origini româna dă prioritate nu genului din limba de bază, ci necesităților formale; este adevărat că în ultimul timp, unii termeni tehnici manifestă tendința de a păstra forma caracteristică limbii de origine.

După cum s-a arătat²⁹, în franceză, funcția distinctivă a genului *capătă* deseori caracter redundant. Genul fiind motivat numai la animate, se pune problema repartizării celorlalte substantive, la care morfemul de gen ar putea avea rol determinant. Pentru franceză, acest rol este departe de a fi unul principal, cu atât mai mult cu cât nici folosirea determinanților nu oferă totdeauna o soluție. Rolul morfemelor de gen a fost preluat fie de opoziția de gen la articole (le / la, un / une), fie de către opoziția realizată de anumite sufixe specializate (ex. -isme, -tion, -(t)eur, -(t)euse), prezente atât la substantiv, cât și la unii dintre determinanții lui. Acestea se substituie funcțional veritabilelor morfeme ale genului.

1.1.2. Unele limbi neromanice suplinesc neutralizarea morfemelor de gen printr-o repartiție semantică stabilă și echilibrată. Astfel, în engleză, deși morfemele nu sînt selectate în nici o direcție de genul semantic, clasificarea după genul natural este în general motivată: neutru pentru denumiri de obiecte sau noțiuni, masculinul pentru nume de ființe de sex masculin, femininul pentru nume de ființe de sex feminin.

29. Cf. J. Dubois, Grammaire structurale du français, I, p. 55, J. Pinchon, Problèmes posés par le genre des substantifs, Le fr. dans le monde 48/1967; A. Rigault, Les marques du genre, Le fr. dans le monde 57/1968; J. Ch. Chevalier, Éléments pour une description du groupe nominal, Le fr. moderne 4/1968 etc. ...

O mai clară repartiție semantico-gramaticală după gen caracterizează limba germană.

Din punct de vedere semantic, clasa neutrelor³⁰, de exemplu, este net detașată de masculine și feminine, iar numeroasele sufixe și morfeme ale genului se clasifică în mai multe grupe³¹.

Drept urmare, mai mult decât în domeniul romanic, în germană morfemul de gen se poate realiza ca indice de clasificare cu deplină eficiență; în majoritate morfemele specifice față de cele comune.

În engleză genul nu mai este o categorie gramaticală, ci una semantico-lexicală. Se menține opoziția semantică A/I sub aspectul încadrării inanimatelor în genul neutru - cu rare excepții³² - dar constituite un caz foarte rar acele substantive la care opoziției m/f îi corespunde la nivel gramatical o opoziție de tip

30. Clasa neutrelor cuprinde: nume de ființe tinere, nume colective, majoritatea numelor de materii, majoritatea numelor de țări și orașe, adjective substantivizate care exprimă noțiuni abstracte, infinitive substantivizate, diminutive, numerale fracționare - toate având drept semn distinctiv forma de articol d a s.

31. Categoria A : morfeme comune mai multor genuri (a. cele pentru masculin + neutru; b. masculin + feminin + neutru; c. feminin + neutru); categoria B: morfeme specifice unui singur termen de gen (a. masculin, în jur de 20; b. feminin, cca.22; neutru, cca.7-8).

32. Masculine: the Sun, the Winter, the Death.

Feminine: the Fortune, the Creation, the Nature, the Spring, the Moon, the Victory, the Birth.

fematic³³. Dată fiind minoritatea reprezentată de aceste substantive, nu apare ca posibilă folosirea morfemului de gen drept clasificator la nivel gramatical. În principal, genul rămâne să fie exprimat prin alte mijloace, non-morfematice³⁴.

În limba rusă situația repartiției (clasificării) după gen trimite la o opoziție ternară³⁵; semantic, rusa are trei termeni de gen: masculin, feminin, neutru³⁶.

Substantivele cu finala în consoană moale nu deosebesc genul prin morfemul substantivului (masc. АВТОМОБИЛЬ / fem. АКВАРЕЛЬ), neutrele în schimb posedă declinări separate, cu forme proprii³⁷.

33. Tiger/tigress, lion/lioness, actor/actress, prince/princess, hero/heroine, sultan/sultana etc. ...

34. A/ lexical: mother/father, governess/tutor, sister/brother, hen/cock, girl/boy, aunt/uncle etc.... B/ relații sintagmatice: prin relații cu pronumele (he goat/she goat, he bird/she bird) ; prin combinații cu substantive care arată clar sexul (boy friend/girl friend, man child/girl child etc. ... C/ sintactic : When my cousin came back, she brought along a basketful of flowers .../ when my boy - cousin came back, he brought along a basketful of flowers sau : Mister Smith is a good teacher / Miss Smith is a good teacher etc. ...

35. Морфология и синтаксис современного литературного языка, Москва, 1968, n.20.

36. Стул, сын, край, masculine feminine: жена; ночь ; neutre окно, поле, время; etc. ...

37. Cercetările mai recente asupra limbii ruse contemporane, cât și asupra dialectelor rusești din România, au ajuns la concluzia că împrumuturile din alte limbi nu se mai încadrează la neutru, ci la feminin (cf. și nota 11).

Opoziția A/I este evidentă și prin flexiune. Astfel, la inanimate, nominativul = acuzativul (singular și plural), iar pentru masculine (în consoană moale sau dură) genitivul = acuzativul (singular și plural).

În afară de vechile substantive "comune"³⁸, limba rusă contemporană posedă un fond de 210 substantive de acest fel (op. cit. p.23-24), majoritatea fiind neologisme³⁹. Toate cele 210 substantive sînt animate - personale.

Genul în situația de mai sus apare marcat prin relații sintagmatice (fie în sintagma nominală, fie în cea verbală) - cf. lucr. cit. p.24 : БОЛШОЙ ДОКТОР / БОЛШАЯ ДОКТОР; ДОКТОР БЫЛ / ДОКТОР БЫЛА etc. ...

Statistica publicată în lucrarea citată p.29-30 demonstrează că, pînă în jurul anului 1919 acest tip era destul de slab reprezentat. După 1950 însă, se înregistrează o bruscă îmbogățire a lui. Nu credem că poate fi separată această nouă tendință de procesul general de îmbunătățire a posibilităților de comunicare inter-statale (mai ales sub aspectul transmiterii noutăților tehnico-științifice). Concomitent, la nivel gramatical începe să predomine opoziția de tipul врач пришел / врач пришла.

38. Peiorative (бродяга "vagabond", тупица "idiot"); denumiri de meserii (зубила "tocilar") sau substantive proprii (Женя, Сама, Валя, Шура)

39. авиатор, доктор, биолог; forma профессор se extinde în defavoarea vechiului учитель deși acesta din urmă beneficiază de morfeme clare pentru marcarea genului.

Preferința pentru asemenea substantive se manifestă în deosebi ca o tendință a limbii vorbite, deci antrenează mase mari de vorbitori. În timp ce substantivele ca cele de mai sus continuă să exprime (în limba rusă) opoziția de gen prin procedee non - morfematice, în limbile romanice, pe măsură ce substantivele "comune" pierd trăsătura semantică "nou" - ies din sfera neologică și converg spre vocabularul principal -, ele manifestă din ce în ce mai mult tendința de a se încadra normelor sistematice de marcarea a genului (sp. intérprete / intérpreta, artista / artista etc.); româna, care nu a tolerat niciodată forme "unice" din acest punct de vedere, se împacă destul de greu cu unele cuvinte de circulație restrînsă, la care deocamdată nu intervin - de regulă - variații morfematice de gen (cf. decan, lector, conferențiar etc.).

1.2. GENUL SI ORGANIZAREA DETERMINANTILOR NOMINALI

La adjectivele spaniole, la fel ca în latină, este mai evident caracterul specific al morfemelor de gen. Deși există și adjective cu morfem zero sau -e pentru masculin și feminin (cf. joven, grande), marea majoritate a adjectivelor manifestă preferință față de cele două morfeme ale substantivului : -o pentru masculin și -a pentru feminin (bueno / buena, hermoso / hermosa etc. ...). Deseori morfemul de gen are caracter iterativ, asigurând organizarea tipologică "simetrică" a numelui și a determinanților săi (alumno bueno / alumna buena).

La pronumele personal numai unele persoane se disting prin gen (el/ella, ellos / ellas, nosotros / nosotras, vosotros/vosotras); genul se încadrează în opoziția -e / -a la demonstrativele adjectivele (cf. este / esta, ese / esa sau zero / -a, aquel / aquella). În plus, la demonstrativele pronominale apare al treilea termen "neutrul" (éste / ésta / esto; ése / ésa // eso; aqué / aquélla / aquello). Aceleași opoziții de gen apar și la posesive⁴⁰: mío / mía, tuyo / tuya, suyo / suya, nuestro / nuestra, vuestro / vuestra. Opoziția de gen sub forma morfematică -o / -a se realizează în gruparea unor nedefinite (ex. todo / toda, otro / otra, alguno / alguna etc. ...). La fel la unele forme relativ-interogative (cuyo / cuya, cuanto / cuanta) sau la numeralele ordinale cum ar fi primero / primera.

40. La adjectivele posesive nu se realizează opoziția de gen decât atunci când formele posesive sînt înlocuite prin contextul pronume personal + prep. "de" (ex. su padre = el padre de el, de ella, de ellos, de ellas).

În italiană, la adjective predomină opoziția -o / -a (alto / alta, buono / buona). Morfemul -e (m+f) - ex. grande - nu poate avea în aceeași măsură funcție de clasificator, deoarece continuă același tip de adjective din latină, unde -e era numai marca inanimatului. La numerele (cardinale și ordinale) se remarcă aceeași opoziție (uno / una, primo / prima); la fel pentru demonstrative (questo / questa), posesive (mio / mia, tuo / tua), nedefinite (uno / una, altro / altra). La pronumele personal genul acționează asupra persoanelor 3 și 6: egli / ella, esso / essa, lui / lei, essi / esse, loro / elle.

În română, la adjective situația este mai simplă decât la substantive. Formele zero și -u se manifestă în special la masculin și neutru (alb, negru), iar -ă și -ie la feminin (albă, roșie); morfemul -e este comun tuturor formelor de gen (verde, dulce). Tipul adjectival cu patru forme de gen (bun / bună / buni / bune) corespunde unui tip substantival tot cu patru forme (copil / copilă / copii / copile) - cf. copil bun etc. ...

Tipul adjectival cu trei forme (două pentru gen și una pentru număr) are de asemenea un corespondent substantival: mio / mică / mici - bunie / bunică / bunici. La fel, tipul adjectival cu distribuția fem.sg. - fem.pl. / M^{sg}/pl - obositor / obositori / obositoare - este echivalent cu cel substantival muncitor / muncitori / muncitoare.

În aceste cazuri, ca și în spaniolă, repartizarea morfemelor de gen la nume și determinanți se remarcă prin caracter iterativ și evidențiază unitatea tipologică nominală.

Prin urmare, "infidelitatea" pe plan diacronic a contribuit la realizarea simetriei, echilibrului pe plan sincron.

Asemănător cu româna se petrec lucrurile uneori și în alte limbi romanice, cum ar fi italiana sau franceza.

Pentru franceză se repetă în organizarea determinanților aceleași neregularități ale organizării substantivului; predominarea tipului cu formă unică, după care urmează fie elemente care marchează numai genul, fie cele care marchează numai numărul (date statistice complete în acest sens prezintă vol. Quelques remarques sur la flexion nominale romane, S.R.L.R., Bucurest, 1970).

Ca și în alte limbi romanice, și în română pronumele personal diferențiază genul numai la persoanele 3 și 6 ; la fel pentru unele pronume de politețe (dînsul / dînsa, dumnealui / dumneai).

De asemeni, la unele posesive se exprimă genul prin forme diferite (ex. meu / mea, tău / ta etc.). Pentru demonstrative opoziția are termenii zero/-ă (ex. acest / această, acel / acea); pentru formele aceasta / acesta, acelasi / aceiasi morfemul de gen nu are funcție de clasificator, diferența se redă prin variante fonetice interne (opoziția vocală / diftong) sau prin raportul riplaciv dintre l/e).

La pronumele și adjectivele relativ-interogative genul nu se manifestă decît sub forma A/I - ca, de altfel, în majoritatea limbilor romanice - fiind vorba mai ales despre o opoziție lexicală, tematică. La unele pronume nedefinite diferența de gen este marcată sub forma opoziției morfem zero / -a, -ă (raporturi riplasive sau aditive), sau variante fonetice ale temei, iar pentru altele primează opoziția de formă A/I (cineva / ceva, oricine / orice).

La numerele cardinale morfemul de gen este relevant în cazul opoziției unu/una, un/o, doi/două, iar la ordinele numai la întîiul / întîia, primul / prima (în rest, ordinalele marchează genul prin dublă articulare).

În ceea ce privește verbul, numai formele participiale beneficiază de marcarea genului - sînt subordonate opoziției de gen atunci cînd se comportă relațional ca un adjectiv, ca urmare a unei modificări de funcție morfologică.

În franceză, morfemul de gen se realizează ca indice de grupare la un număr de forme verbale (participii care pot funcționa și ca adjective, ex. écrit / écrites).

Elementul comun romanic în organizarea adjectivului și a elementelor similare prin funcție îl constituie dispariția generală - chiar și în română - a mărcilor specifice inanimatului, fapt care a determinat o "regrupare" unitară a tipurilor adjectivale romanice.

Aceasta este una dintre puținele caracteristici identice pentru întreaga Romănie.

Din enumerarea faptelor expuse mai sus rezultă amplificarea rolului clasificator al morfemului de gen la determinanții sintagmei nominale romanice. În comparație cu substantivul, acest rol se realizează mai unitar, mai omogen la elementele secundare, non-nucleare ale sintagmei nominale.

1.2.1. În germană, la adjectiv, morfemul de gen este valorificat numai de către declinarea "tare" (ex. ein guter Lehrer -m- / eine gute Mutter -f- / ein gutes Buch -n-). În flexiunea ad-

jectivului, apariția morfemelor de gen este condiționată în general de elementele care intră în relație⁴¹ (ex. morfemul de gen se neutralizează în contact cu articolul sau cu un pronume asemnător lui). La pronumele personal genul este marcat pentru persoana a 3-a, dar nu la nivel morfematic, ci lexical (er, sie, es); morfematic reapare la demonstrative, relative, posesive și nedefinite; la interogative însă se menține numai opoziția A/I, ca de altfel și în majoritatea limbilor romanice; corelația de gen se suspendă însă la reflexive.

În engleză, articolul este indiferent la gen (ca și la număr); definitul the se manifestă ca formă universală, iar nedefinitele a, an se găsesc în raport de comutare, în funcție de relațiile fonetice cu inițiala cuvintului pe care îl preced.

Dimpotrivă, în limbile romanice, articolul este una dintre cele mai constante mărci ale genului. Din compararea enunțurilor următoare rezultă clar rolul relevant al articolului românesc în marcarea opoziției de gen:

- sp. (1) cantante - m + f
 (2) feliz cantante - m + f
 (3) un feliz cantante -m- / una feliz cantante -f-
- it. (1) artista - m + f
 (2) celebre artista - m + f
 (3) un celebre artista -m- / una celebre artista -f-

41. Toate categoriile de determinanți din germană reflectă o situație de interdependență între variațiile specific nominale (gen, număr, caz); limbile romanice (cu excepția românei) nu au păstrat același raport de condiționare reciprocă, de unde probabil și randamentul mai slab ca indice de clasificare al morfemului de gen, mai ales la substantiv).

- fr. (1) artiste - m + f
 (2) celebre artiste - m + f
 (3) un celebre artiste -m- / une celebre artiste -f-
- rom. (1) gură-cască - m + f
 (2) mare gură-cască - m + f
 (3) un mare gură-cască (m) / o mare gură-cască (f) etc.

Nu numai în franceză, unde predomină mijloacele sintagmatice de exprimare a genului, se remarcă funcția diferențiatoare a articolului, ci și în alte limbi romanice (spaniolă, italiană, română), caracterizate printr-o mai mare stabilitate a raportului dintre lexem și morfemul de gen.

În pozițiile (1) și (2) se resimte perpetuarea unor forme "aberante" substantivale și adjectivale din latină, sau chiar din indo-europeană. Poziția (3) este însă o evoluție romanică, izvorită din necesități obiective specifice (ex. pierderea flexiunii sintetice sau neutralizările fonetice din franceză), ca urmare a unui întreg lanț de procese lingvistice.

1.2.2. Engleza a neutralizat opoziția de gen și la articol, iar rusa are o formă unică pentru masculin și neutru. Româna unifică formele de singular la masculin și neutru, iar pe cele de plural la feminin și neutru. Situația articolului englez o are și adjectivul: good, nice⁴² (m + f); la pronumele personal apare genul la persoana a 3-a, dar la nivel lexical (it / he / she); termenul neutru it nu funcționează decât foarte rar ca personal - de obicei apare fie cu sens demonstrativ, fie cu valoare impersonală;

42. Formele de pl. reflectă trecerea la o altă categorie gramaticală (adj. good / subst. the goods "bunuri").

aceeași caracteristică este prezentă și la reflexive - pronume de întărire (tot persoana a 3-a). Acordul de gen nu se face la numerele niciodată, și nici la formele verbale participiale, așa cum se întâmplă uneori în limbile romanice și f. des în rusă.

1.2.3. Adjectivul în rusă are în general trei forme de gen, la fel ca și unele numerele, pronume personale de pers. a 3-a, posesive (ex. ОН / ОНА / ОНО , ОДИН / ОДНА / ОДНО).

Morfemele de gen sînt prezente și în flexiunea verbală - la perfect -; prin această posibilitate se suplinește uneori lipsa morfemului de gen la substantive (ex. врач пришел / врач пришла).

1.3. OBSERVATII

În clasificarea substantivului romanic se poate observa în primul rînd caracterul mai stabil al morfemelor de gen comparativ cu latina; predomină gruparea în funcție de diferite opoziții morfematice (ex. în spaniolă -o pentru masculin, -a pentru feminin etc. ...). Nu se exclud interferențele, dar fără ca acestea să se manifeste prin anularea caracterului de sistem al organizării funcționale a morfemelor. Astfel, -a în spaniolă nu poate fi considerat clasificator, deoarece nu manifestă preferință pentru un anumit gen (monte -m- / llave -f-). La fel se comportă uneori morfemul zero (masc. papel, lapis / fem. ciudad, virtud).

În italiană, valoarea de indice clasificator revine mai ales morfemelor -o / -a . În română, cel mai bine marcat prin morfeme este termenul feminin, care are cele mai multe mărci specifice.

Caracteristică pentru română față de alte limbi romane este menținerea și chiar perfecționarea exprimării formale a genului; sînt rare cazurile cînd clasificarea unui substantiv după gen nu se poate face decît sintagmatic.

Rezultă că gradul de formalizare în organizarea sistemului de morfeme la gen este în concordanță mai deplină cu organizarea semantică a substantivelor în română, spaniolă, italiană, dar în raport discontinuu în franceză (atît față de latină, cit și față de celelalte idiomuri romane).

Pentru franceză, așa cum s-a mai arătat, marca de gen este inexistentă în proporție de peste 90%.

Menținerea parțială în România - mai ales cea occidentală - a caracterului difuz - cumulativ al unor morfeme (același morfem pentru mai mulți termeni ai corelației de gen) explică în mare măsură frecvența ridicată a articolului și dezvoltarea relațiilor de determinare, comparativ cu latina.

În română, animatul și inanimatul nu prezintă în general raporturi de comutație; așa încît, pentru inanimate, morfemul de gen se pretează în special la o exploatare non-gramaticală (la nivel semantico-lexical).

De altfel și celelalte limbi romane se manifestă asemănător, în principal, nu prin morfemele inanimatului, ci mai ales, prin posibilitățile pe care le oferă diversele scheme de combinare cu articolul (ex. sp. la capital / el capital).

În limbile romane occidentale opozițiile morfematice pun în evidență cu precădere termenii animatului (m/f), inanimatele folosindu-se de mărcile specifice animatului.

În română, corelația ternară de gen dă posibilitatea unei exprimări mai diferențiate a genului (deseori prin indici proprii).

Prin urmare, funcția de clasificator a morfemului de gen a oștigat - comparativ cu latina - în precizie și specificitate, pe linia unei continue perfecționări a procesului de formalizare, dar a pierdut (în România occidentală) posibilitatea de demarcație între A/I - consecința acestui fapt apare mai ales în organizarea lexicală.

În ceea ce privește clasificarea, deși discontinuu față de latină, genul acționează tot în direcția unității române, deoarece este o prezență cu funcții identice atât în structura nominală, cât și în cea lexicală, chiar acolo unde se limitează la opoziția prin articol (și prin acest aspect Galo-România se detașează de prototipul latin, fără ca prin aceasta să se alăture unui model germanic, de exemplu). De altfel, clasificarea prin morfem + articol unifică și definește aria romanică, reprezintă un specific românesc atât față de latină, cât și prin contrast cu alte idiomuri europene⁴³ (engleza sau rusa).

Folosirea aceluiași opoziții morfematice conturează o simetrie funcțională între structura gramaticală nominală și cea

43. A. de Vincenz (La méthode structurale et la géographie linguistique, X-e CILPR, Strasbourg, 1962, vol. III) deosebește trei zone române după marcarea opozițiilor de gen și număr: I - franceza (forme unice); II româna (op. ternară de gen, op. de număr exprimată morfematic); III - celelalte limbi române - (op. binară de gen, numărul exprimat morfematic); franceza și româna sînt considerate în consecință "arii limită".

lexicală, în repartizarea și funcționarea componentelor sintagmei nominale comparativ cu esența și dinamica anumitor cîmpuri semantice.

Discontinuitatea se manifestă nu atît în structură (cum se întîmplă la continuitate), cît în organizarea exterioară a sistemelor de forme și în funcționarea acestora.

Neconcordanța cu prototipul latin se recunoaște mai ales în aspectele sistemelor formale de exprimare a genului; s-au transformat modalitățile de redare a opoziției A/I prin sporirea posibilităților termenului inanimat de a selecta morfeme specifice animatului (m,f) în întreaga Românie, efect direct al procesului de evoluție care separă romanitatea de latinitate.

Amplificarea în idiomurile romanice moderne a rolului morfemului de gen - cf. și tendința de dizolvare a genului "comun" - separă romanitatea atît de unele domenii germanice (engleza), cît și de cele slave.

La fel ca în latină, în limbile romanice, la determinanți este mai evidentă funcția relevantă a morfemului de gen. Afirmarea lui A.Martinet pentru limbile indo-europene (dezvoltarea în primul rînd a opoziției de gen la determinanți) își relevă și pe acest plan valabilitatea; o dovadă în plus este și menținerea diferențelor de gen la pronumele personale numai la persoanele mai greu de determinat, a 3-a și a 6-a (nu numai în limbile romanice, ci și în cele germanice și slave). Tabloul romanic apar mai unitar sub acest aspect; de exemplu, în spaniolă predomină clasele de determinanți la care opoziția de gen se manifestă prin morfeme zero/ -a sau -o / -a . În mare, situația este asemănătoare și în italiană,

română sau portugheză. Chiar franceza cunoaște o oarecare dezvoltare a rolului morfemului de gen în clasificarea determinantilor (cf. formele verbale cu funcții adjectivale).

Rusa păstrează forme de gen la adjective în general ; în schimb, engleza le suspendă, iar germana le menține la adjective numai în declinarea "tare" , la unele demonstrative, posesive și nedefinite.

Se poate afirma prin urmare că rolul clasificator al morfemului de gen în limbile romanice se realizează cu precădere la elementele secundare ale sintagmei nominale; aceste limbi au o situație favorabilă mai ales față de unele idiomuri germanice din acest punct de vedere.

GENUL SI DESCRIEREA STRUCTURII LEXICALE

2.0. Noțiuni introductive⁴⁴

În vremea din urmă, lexicologia - cu toate problemele pe care le implică - se plasează din ce în ce mai mult în centrul preocupărilor de specialitate.

După ce, pentru fonologie și morfo-sintaxă, au fost obținute rezultate valoroase în ceea ce privește metodologia cercetării, era și firesc ca eforturile lingviștilor să se îndrepte și spre clarificarea și perfecționarea studierii vocabularului, care este, poate, sectorul cel mai complex al fiecărei limbi.

Dificultatea de cercetare a lexicului a fost remarcată de mai mult timp⁴⁵. Cauzele acestei situații trebuie căutate în primul rând în caracterul "deschis" al vocabularului⁴⁶, trăsătură care își are originea, fără îndoială, în natura raportului dintre dezvoltarea lexicului și încadrarea sa extra-lingvistică.

44. Nu intenționăm să întreprindem aici o analiză a teoriilor și a metodelor de cercetare în semantică sau lexicologie; scopul nostru este acela de a releva câteva dintre aspectele sub care se prezintă încercările de a aduce cercetarea lexicului la nivele apropiate de cele realizate pentru fonetică sau morfo-sintaxă.

45. Ex. Ferdinand de Saussure, Cours de linguistique générale, Paris-Lausanne, 1916, p.97.

46. B.Pottier (Introduction à l'étude de la morphosyntaxe espagnole, Paris, 1965, p.65). atrage atenția asupra diferenței esen-

Intr-adevăr, cercetarea lexicului, pentru a oferi concluzii care să contureze unitar și cât mai cuprinzător un ansamblu de caracteristici, ar trebui să aibă în vedere în special două aspecte principale:

A/ Specificul relațiilor dintre profilul vocabularului unei limbi și condițiile extra-lingvistice care formează cadrul de dezvoltare a idiomului respectiv (vezi 2.1.).

B/ Organizarea sistematică a componentelor vocabularului, în raport cu organizarea structurilor lingvistice paradigmactice ale aceluiași idiom (vezi 2.2.).

2.1. Conștienți de acest fapt, mai mulți cercetători au recomandat orientarea analizei lexicale - într-o primă etapă - pre acele aspecte care să explice sub raport cantitativ și calitativ profilul și funcționalitatea unui anumit vocabular, la un moment dat.

Ideea de a valorifica aceste posibilități de cercetare este prezentă la specialiști aparținând unor școli și curente uneori diametral opuse ca teorie și metodologie.

țiale dintre structura gramaticală (care se servește de inventare "închise" de morfeme) și cea lexicală (caracterizată prin inventare "deschise"), fapt care ar explica și avansul metodologic pe care îl are morfo-sintaxa față de lexic. În acest cadru se înscrie și remarcă lui A. Martinet (Eléments ...p.157) asupra caracterului de inventar "deschis și nelimitat" al monemelor lexicale. Asemănător pune problema și G. Mounin (Los problemas teóricos de la traducción, p.137) atunci când consideră că trăsătura "nelimitat" a vocabularului explică în mare măsură dezvoltarea mai lentă a unei metodologii proprii acestui sector lingvistic.

Pe această poziție se situează Ferdinand de Saussure și Martinet ⁴⁷, Nida ⁴⁸, Wartburg ⁴⁹, Cantineau ⁵⁰, Ullmann⁵¹, Hjelmslev ⁵², Harris ⁵³, Bloomfield ⁵⁴, Whorf ⁵⁵, Baldinger ⁵⁶, Mounin ⁵⁷ etc. ...

47. Saussure (Cours ...97) consideră că lexicul nu poate fi cercetat ca o "nomenclatură", ci prin descoperirea relațiilor sistematice și a celor extra-lingvistice; cf. și Martinet, op.cit.p.28.

48. Nida își fundamentează lucrarea Linguistics and ethonology in translation problems (Word 2/1945) pe principiul conform căruia cuvintele și organizarea lor în lexic nu pot fi înțelese separat de fenomenele extra-lingvistice ale căror simboluri sînt.

49. Wartburg (Problèmes et méthodes de la linguistique, Paris, 1946, p.148 și urm.). rezervă un larg spațiu studiului condițiilor istorico-sociale caracteristice etapei pentru care se cercetează evoluția și caracteristicile lexicului.

50. Aceeași poziție ca a lui Wartburg adoptă și Cantineau în art. Les oppositions significatives, Cah.F.de S. 10/1952, p.11-16, (structurarea lexicului este condiționată și de factori extra-ling)

51. Ullman (Précis ... ed.sp.p.300) atrage atenția asupra caracterului "istoric" al condițiilor extra-lingvistice și a reflecției acestuia în stratificarea lexicului de la o epocă la alta : "Todo sistema lingüístico encierra un análisis del mundo interior que le es propio y que se diferencia del de otras lenguas o de otras etapas de la misma lengua ...".

52. Hjelmslev (Prolegomena ... p.40-46) acceptă obligația de a realiza o legătură între analiza distribuțională a lexicului și funcția lui socială.

53. Harris, Distributional structures, Word 2-3/1954,p.156.

54. Bloomfield (Language, p.74) enunță ideea pe care, de altfel, o va și aplica ulterior, după care cunoașterea științifică a condițiilor în care se manifestă vorbitorii unei limbi trebuie să urmărească atât structurile "macroscopice" - reflectate în norma lingvistică -, cât și pe cele "microscopice" - tendințele -.

Foarte concludentă în acest sens, și rezumînd perfect ideile exprimate anterior de către alți cercetători, apare afirmația lui Martinet (op.cit.p.223-225): " ... Putem stabili de la început că dezvoltarea unei limbi depinde de evoluția nevoilor de comunicare ale grupului care o întrebuițează. Bineînțeles, evoluția acestor nevoi este în legătură directă cu evoluția intelectuală, socială și economică a acestui grup. Lucrul e evident în ceea ce privește evoluția vocabularului; apariția unor noi bunuri de consum atrage după sine noi denumiri; progresul diviziunii muncii are drept urmare crearea de termeni noi, corespunzători noilor funcții și noilor procedee. Aceasta merge mîna în mîna cu uitarea termenilor care desemnează obiecte și procedee părăsite ... Aceasta presupune că necesitatea de a desemna obiecte noi sau experiențe noi va antrena nu numai o lărgire a lexicului, ci în primul rînd o creștere a complexității enunțurilor" (trad. P.Miclău).

55. Worf, Language-thought and reality, N.York, 1958,p.83.

56. Kurt Baldinger (La semántica, ed. esp., Madrid, 1970,p.20) menționează obligația cercetătorului de a lua în discuție paralele stratificările verticale (după medii sociale),cît și cele orizontale (profesionale). Deși această "clasare" face posibilă o anumită obiecție generată de diversitatea cîmpurilor semantice din vocabularul unei limbi (organizarea și funcționarea unui cîmp semantic pe "orizontală", ex. "profesie-profesionist", nu este totdeauna și în mod egal legată de stratificarea "verticală")., reținem totuși orientarea autorului spre o cercetare lexicală cît mai complexă.

57. Mounin (op.cit.168-169) consideră principiul relației limbă-dezvoltare socială ca o premiză în cercetarea lexicului, ca structură și funcționalitate.

2.2. Discuțind rezultatele teoriei lui Trier în analiza lexicului, Mounin sugerează posibilitatea, chiar obligativitatea de a găsi unitatea de structură în organizarea vocabularului și a altor sectoare ale limbii⁵⁸.

Din ce în ce mai mult, lingvistica modernă nu mai vede lexicul ca un inventar repartizat după diferite criterii în anumite grupe sau categorii (așa cum s-a întâmplat în epocile dominate de metoda istorico-comparativă), ci ca o asociere de structuri bine definite, cu sisteme de funcționare în corelație cu factori uneori foarte diverși.

În ceea ce privește studierea "organizării" și "funcționării" lexicului, progresele în cercetare (de la Diez și Meyer-Lübke încôace) au fost destul de lente, tocmai ca urmare a manifestării neunitare a vocabularului (la care se adaugă marea receptivitate la schimbările sociale), de unde și comportarea lui oarecum "refractară" la încadrarea în sisteme.

În ultimii 10-15 ani au fost făcute destul de numeroase propuneri privind metodologia cercetării lexicale.

Unele păreri, mai ales în ultimul timp, au mers pe linia "analogiei" (aplicarea la lexic a metodelor folosite în fonologie și morfo-sintaxă), altele, pornind de la sugestia ale lui

58. Mounin, op.cit.61: "En la medida que la estructuración constituye la esencia fundamental del lenguaje, todos los elementos lingüísticos son resultados de esta estructuración. La significación final de cada uno de estos elementos está determinada precisamente y solamente por su relación con la estructura lingüística total, y su función en esta misma estructura" ...

Saussure sau Trier, se orientează spre găsirea unor principii metodologice specifice analizei lexicale (ex. cîmp semantic - cîmp lexical).

2.3. În ceea ce privește prima tendință în cercetarea lexicală, sînt de remarcate două variante.

A/ Transferarea asupra lexicologiei a metodelor experimentate în fonologie. Această posibilitate este sugerată, printre alii, de către Cantineau⁵⁹ și aplicată ulterior în cercetări parțiale (cu caracter de exemplificare), de ex. de Eug. Coșeriu⁶⁰, Denis Slakta⁶¹ și alții.

2.4. A doua variantă, cercetarea lexicului ca urmare a comportamentului său morfologic, este evidentă de asemenea la mai mulți cercetători.

59. Cantineau (Op.sing. p.11-16), propune clasificarea lexicului în funcție de opozițiile verificate în fonologie: echipolente, privative, proporționale etc.; studiul lui se oprește însă la nivelul unor principii teoretice, al unor sugestii.

60. E. Coșeriu (Pour une sémantique diachronique structurale, T.L.L. II-1/1964) demonstrează eficacitatea metodei de analiză prin sisteme de opoziții de tip fonologic asupra cîmpului semantic al gradelor de rudenie și al vîrstei, punînd în evidență organizarea termenilor lexicali în opoziții binare, ternare etc.

61. Denis Slakta (Les problèmes du lexique à la lumière de thèses et de travaux récents, Langue française 2/1969) ia ca punct de plecare analogia posibilă între ritmul și caracteristicile modificărilor sistemului lexical și cele ale sistemelor fonetice și reține în special opoziția dintre termen marcat / termen non-marcat, neutralizarea, marca etc. ...

B.Pottier expune câteva idei în acest sens într-un amplu articol apărut în 1964 (Vers une sémantique moderne, T.L.L. II-1)⁶² propunând, printre altele, cercetarea și gruparea monemelor (lexem + morfem) în sisteme de opoziții unipare, binare, ternare etc. ...

Foarte interesantă ni se pare precizarea lui K.Togeby, din care reiese importanța caracterului "funcțional" al unor elemente gramaticale studiate în relațiile lor obligatorii cu cele lexicale: "... A mon avis, elle (la sémantique), n'est pas accessible que par la voie du comportement des morphèmes. Il se peut que les morphèmes aient un sens et que ce sens soit la cause de leur comportement ... ce comportement syntaxique est la seule clé linguistique qui puisse ouvrir la porte de la sémantique"⁶³.

Asemănător vede problema și Götz Wienold; el insistă asupra funcționalității opozițiilor de tip morfologic în clasificarea lexicală⁶⁴.

Fr. Adrados⁶⁵ pornește de la faptul că, singur, sistemul de morfeme nu asigură totdeauna caracterul relevant al struo-

62. Același autor reia ideea în 1968 (Presentación de la lingüística, Madrid) și adaugă principiul formării de sisteme lexicale în funcție de opozițiile reliefate anterior, sisteme prin care să se asigure omogenitatea descrierii.

63. Cf. Grammaire, lexicologie et sémantique, Cah. de lex.nr.6/1965, p.4-5.

64. Cf. Götz Wienold, Genus und Semantik, Meisenheim am Glan, 1967, p.25.

65. Cf. art. Estructura del vocabulario y estructura de la lengua, vol. Problemas y principios ... p.228-229" "Lo esencial es que tanto en semántica como en gramática hay romper el carácter

turii lexicale corespunzătoare, și de aici apare necesitatea unei "suplimentări" de clasificare prin sisteme de opoziții de tip morfologic (unipare, binare, ternare etc.).

Si Martin Alonso⁶⁶ recunoaște eficacitatea - cel puțin parțială -, în clasificare, a utilizării în lexicologie a unor tipuri de opoziții preluate din cercetarea morfologiei.

Asemenea păreri care conduc spre concluzia exprimată concis de Mounin (op.cit.p.105) ..." la morfologia de una lengua estructura su léxico" ... au comun pe de o parte intenția de a realiza o unitate de principii și metodă în cercetarea structurilor gramaticale și lexicale; pe de altă parte, caracterul predominant teoretic (propunerile nefiind aplicate deocamdată decât prin exemplificări parțiale) le lipsește de factorul "aplicabilitate" (majoritatea lucrărilor de acest fel se mențin pînă în prezent la stadiul de "probe", situație ce se explică și prin efortul mare pe care îl implică studierea prin asemenea procedee a unui întreg lexic).

monolítico de la definición de las categorías gramaticales y de las palabras, no sólo con ayuda de los conceptos de neutralización y realización, sino también tomando en cuenta los casos de real homofonía. Un mismo morfema puede indicar dos categorías diferentes, con tal de que los hechos de sistema permitan la distinción La gramática tiende en cierta medida a cerrar estas estructuras mediante reglas fijas, eliminación de neutralizaciones, tendencia a que cada morfema marque una sola categoría y a que éstas se definan autónomamente; pero esencialmente no hay nada en ella, que la diferencie del léxico" ...

66. Cf. Martin Alonso, Gramática del español contemporáneo, Madrid, 1968, p.215.

2.5. Mai puțini cercetători s-au preocupat de categoria genului ca "organizator" al structurii lexicale. În majoritatea cazurilor, ideea a fost numai sugerată sau exemplificată destul de sumar.

De la constatări fugitive, ca la Marouzeau de exemplu⁶⁷, se observă treptat creșterea interesului pentru o astfel de abordare a problemei.

Analiza lui Dauzat de pildă, este mai profundă; el stabilește unele corespondențe între opozițiile semantice și cele de gen.

Se relevă faptul că, opoziției semantice mic / mare îi corespunde corelația m/f : bassin / bassine. Femininul ca indice al mărimii s-ar explica prin confundarea încă din latină populară a morfemelor de feminin cu cele ale colectivului sau ale neutruului⁶⁸ plural.

Foarte aproape de această concepție se află și Martin Alonso⁶⁹ atunci când se ocupă de corespondențele ce se stabilesc între modificările termenilor opoziției de gen și anumite corelații de ordin semantic; cercetătorul evidențiază cinci posibilități ale opoziției de gen în spaniolă de a realiza diferențieri semantice sub diferite variante: a/ singular/colectiv (jarro/jarra);

67. Cercetătorul remarcă folosirea feminizării unor substantive pentru a desemna sensul depreciativ într-un câmp lexical (Un aspect du féminin français, Le fr.mod. 4/1946).

68. Cf. Le genre, indice de grandeur, Le fr.mod. 4/1952.

69. Cf. Ciencia del lenguaje, ed. VI, Madrid, 1964, p.304.

b/ grade de mărime (pozo / poza); c/ grade de intensitate (el calor / la calor); d/ relația afectivă subiect / obiect (el mar / la mar); e/ diferență de calitate specifice (boto / bota).

Autorul accentuează asupra faptului că nici limbile foarte apropiate nu păstrează același raport între opoziția gramaticală și substanța semantică; astfel, în portugheză corelația cesto/cesta corespunde termenilor mic/mare, în timp ce în spaniolă termenii respectivi au formula semantică inversată (cesta/cesto).

În limba vorbită sînt foarte frecvente aceste posibilități; astfel, ele apar chiar pentru a marca uneori relația dintre cuvîntul bază și diminutiv (ex. ventana "fereastră" / ventano "fereastră mică").

Cu ocazia definirii mărcilor gramaticale, J.Dubois consideră genul ca un posibil indice de clasificare, deoarece poate acționa cu valori de indice semantic, ca urmare a alternării variantelor formelor de gen (un livre/une livre, un trompette/ une trompette etc.): ... " la corrélation existant entre le genre et le suffixe est un indice de structure qui définit un microsysteme lexical ... Animé se définit par la variation possible de genre, par la commutation avec un certain type de substitués; inanimé par la non-variation de genre et par la commutation avec un autre type de substitués"⁷⁰⁻¹; și, mai departe, " ... En français, le lexique s'organise selon des classes dont les formants morphologiques sont les suffixes et les genres, renforçant les distributions parallèles"⁷⁰⁻²; " ... souvent, les corrélations du genre et du suffixe instituent de véritables microsystemes à l'interieur du vocabulaire scientifique ou technique"⁷⁰⁻³.

70-1. J.Dubois, Grammaire structurale du français, I, p.54

70-2. idem, idem, p.59

70-3. idem, idem, p.62

Si J.Pinchon⁷¹ remarcă posibilitățile de exploatare lexicală a randamentului opoziției de gen la inanimate, pornind de la caracterul predominant nemotivat al categoriilor de inanimate; în franceză, ca și în alte limbi romanice, există o oarecare "specializare" a indicilor semanticii pentru separarea animatului de inanimat (în general, masculinul marchează animatul, iar femininul inanimatul).

A.M.Badia Margarit⁷² preia ideea lui B.Pottier (Presentación de la lingüística) și propune clasificarea componentelor câmpurilor semantice după criteriul relației lexem-morfeme (gramaticale sau lexicale):

- lexem unic + variante morfematice (libr-o, libr-ero);
- lexeme diferite, dar cu înrudire semantică.

Mai recent, A.Rigault⁷³, ocupându-se de clasificarea adjectivelor, le grupează în diferite clase, după specificul mărcilor de gen.

2.6. Ultimii ani au adus în discuție, alături de încercările de a aplica în lexicologie metode folosite anterior în fonologie și morfo-sintaxă, și preocupările unor cercetători de a găsi procedee de analiză specifice lexicului.

71. J.Pinchon, Problèmes posés par le genre des substantifs, observă "reverta" tuturor limbilor romanice, cu excepția francezei, față de "neutralizarea" valorilor gramaticale ale genului.

72. Cf. Aspectos formales del nombre en español, p.44 (vol.Problemas y principios).

73. Cf. Les marques du genre, rev. Le français dans le monde nr. 57/1968.

Unii cercetători consacrați, ca Trier⁷⁴ sau Ullmann⁷⁵, pe măsură ce aprofundau anumite aspecte, și-au dat seama de necesitatea de a fi găsite și aplicate metode speciale, adecuate specificului vocabularului. Astfel s-a ajuns la noțiunea de cîmp semantic-lexical⁷⁶. Cîmpul lexical este considerat ca unul dintre procedeele de analiză specifice vocabularului; precizarea apare în ultima vreme la G.Mounin (op.cit.p.92) : " ... Esta noción de campo semántico, concebida como instrumento de análisis lingüístico en el terreno del léxico" ...

După Mounin (op.cit.p.92), existența unui cîmp lexical poate fi admisă numai dacă se demonstrează prezența unor trăsături lingvistice comune prin care respectivul cîmp se opune altora în

74. Jost Trier (Der Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes, Heidelberg, 1931,p.15) propune elaborarea unei analize specifice lexicale, pornind tocmai de la constatarea organizării inegale,"neregulate" a structurilor lexicale față de cele fonologice sau morfologice.

75. Aceeași idee se desprinde și din concluziile lui Ullmann (cf. Descriptive semantics and linguistics typology, Word, IX, 3/1953,p.225) asupra ineficienței descrierii exhaustive a lexicului numai prin metode comune altor sectoare ale limbii; studierea vocabularului nu poate fi redusă numai la acest aspect.

76. Această noțiune este o dominantă a cercetărilor actuale și apare la diferiți autori, chiar dacă este exprimată prin termeni deosebiți: cîmp semantic la Trier (Sprachliches Feld), arie semantică la lingviștii anglo-saxoni (area of meaning), cîmp noțional la Matoré (champ conceptuel), cîmp lexical la Guiraud etc. ... Indiferent de denumirea preferată, delimitarea urmărește în mare eceleași coordonate: trăsături semantice definitorii, limitele semantice ale cîmpului, organizarea "internă" a componentelor, factorii externi care influențează evoluția grupelor lexicale etc. ...

interiorul sistemului. Afirmatia ni se pare prea categorică deoarece, în general, caracteristicile "gramaticale" ale unui câmp lexical nu se sustrag principiilor de bază ale limbii respective; mai mult, în esență, se repetă și la alte câmpuri lexicale ale aceluiași idiom. Acest fapt asigură de altfel (și exprimă în același timp) unitatea de structură a limbii analizate.

În aceeași lucrare, tot Mounin relevă necesitatea de a cerceta câmpul lexical, pe cât posibil, sub multiple aspecte, deoarece " ... un campo semántico ofrece entre todos sus términos una red de relaciones, pero de relaciones no-coordinadas ..." (p.115); ex., pentru habitación se enumeră (p.115-116) nu mai puțin de opt posibilități de clasificare (semantice, formative, formale, prin diverse opoziții etc.).

2.7. Înainte de a lua în discuție posibilitățile de clasificare lexicală prin gen, amintim pe scurt etapele evolutive ale acestei categorii gramaticale.

Faza I: indo-europeana comună și limbile vechi indo-europene (genul funcționa aproape exclusiv ca o categorie lexicală).

Faza II: procesul perfecționat de abstractizare a transformat genul în categorie lexical-gramaticală; în unele idiomuri, sau în unele epoci ale anumitor limbi, a predominat și predomină caracterul de categorie gramaticală, exteriorizat prin amplificarea rolului morfemelor - ex. majoritatea limbilor romanice.

Faza III: parțial, genul manifestă tendința de a reveni la situația de categorie lexicală (ex. engleza), la fel cum în alte limbi este prezentă tendința de refacere a caracterului motivat.

Faza I s-a menținut în multe limbi europene (romanice, slave, germanice), cam în același sector al vocabularului (în special la denumirile gradelor de rudenie sau a animalelor); în asemenea cazuri, clasificarea cîmpului semantic respectiv este tributară în mare măsură tipului de opoziție lexematică: ex. rom. bărbat/femeie, ginere / noră, frate / soră; bou / vacă, cocoș / găină etc. ; sp. hombre / mujer, verno / nuera, padre / madre; torro / vaca, buey / vacca etc.; it. uomo / donna, marito / moglie, fratello / sorella, genero / nuora etc. ; fr. homme / femme, père / mère etc. ; engl. father / mother, sister / brother, girl / boy etc.; germ. Vater / Mutter, Schwester / Bruder etc.

Faza II presupune diferențierea mijloacelor prin care genul poate acționa drept indice de clasificare; pentru domeniul romanic următoarele trei sînt mai frecvente: a/ clasificarea prin morfeme (în majoritatea limbilor romanice); clasificarea prin morfem + articol (în aceste cazuri funcțiile gramaticală și lexicală se completează reciproc - ex. spaniola, italiana, franceza); c/ clasificarea exclusiv prin articol (foarte des în franceză); în asemenea situații, funcția gramaticală a genului se estompează prin neutralizarea funcției morfemului, ca urmare a neutralizărilor fonetice, și este înlocuită de funcția lexical-gramaticală a articolului.

Drept urmare, articolul poate fi analizat aici ca marcă , indice gramatical.

Faza III reprezintă o caracteristică ne-romanică (în limbile romanice nu este decît un fapt necaracteristic, o excepție).

Clasificarea prin morfem + articol este o evoluție proprie domeniului romanic, spre deosebire de clasificarea prin morfem

sau de cea pur lexicală, caracteristici moștenite din latină. Se știe, de altfel, că articolul s-a dezvoltat tocmai pentru a compensa neutralizările semantico-gramaticale provocate de căderea consoanelor finale și de sincretismele flexionare specifice latinei târzii, proces care a afectat în ultimă instanță funcția clasificatoare a morfemelor latinești.

Articolul preia uneori rolul distinctiv - semantic și gramatical al morfemului de gen (în unele limbi romanice), fapt care provoacă câteodată transferul parțial al funcției de clasificare asupra tipului de relații articol + substantiv + determinant.

Relația morfem + articol diferențiază elementele lexicale uneori în termenii A/I, alteori numai în cadrul animatului sau numai în interiorul inanimatului.

Opoziția gramaticală poate exprima prin urmare o nouă opoziție lexical-semantică, atunci când oscilația formelor de articol și a morfemelor marchează fie un nou sens față de cel inițial, fie deplasarea lexemului în diferite sfere semantice. De exemplu,

in sp. el cubo "ciutură" / la cuba "cadă"

el barco "vapor" / la barca "barcă"

el mango "mîner" / la manga "mîneacă"

el partido "partid politic" / la partida "partidă"⁷⁷

77. În română, asemenea oscilații de forme sînt uneori facultative, opțiunea pentru una dintre ele nu implică și o modificare semantică (ex. baso / bască, beret / beretă etc.).

De altfel, o situație similară are și morfemul de număr⁷⁸ în spaniolă - fapt care consolidează remarcabila regularitate a structurii lingvistice hispanice.

În situația "o" - vezi p.44 - nu este vorba despre acele substantive "comune" (sp. artista, intérprete; it. nipote, consorte; fr. artiste, élève etc.), la care articolul acționează semantic numai ca marcă a sexului persoanei. Avem în vedere cazurile când articolul clasifică (cu funcția morfemului) noțiuni diferite, deosebiri semantice; ex. sp. el guardia "polițist" / la guardia "poliție"; el policía "polițist" / la policía "poliție"; el capital "capital bănesc" / la capital "capitală"; el frente "front" / la frente "frunte" etc. ... sau it. il camerata "tovarăș" / la camerata "dormitor", il pianeta "planetă" / la pianeta "destin"; fr. le trompette "trompetist" / la trompette "trompetă"; un aide "ajutor, persoană" / une aide "ajutor" etc. ...

78. Cf. el celo "zel" / los celos "gelozie"
la esposa "soție" / las esposas "cătuse"
el grillo "greere" / los grillos "lanțuri"
el antejo "lunetă" / los antejos "ochelari"

Uneori, comutarea formei de singular cu cea de plural are loc în același punct al lanțului, dar semantica nu suferă modificări: el fin - los fines, la nariz - las narices, la espalda - las espaldas, el cabello - los cabellos, la berza - las berzas, la remalocha - las remalochas etc. ...

În italiană există substantive cu două forme de plural, dar numai una dintre ele reprezintă o modificare semantică (cf. cornu / corni, cornu; dito/diti, dita; braccio/bracci, braccia; osso/ossi, ossa; frutto/frutti, frutta etc. ...

Asemănătoare este situația în română "(porumb/porumbi/porumburi).

GENUL SI ORGANIZAREA STRUCTURII LEXICALE

- Aspecte ale lexicului profesional
in limbile romanice actuale -

3.0. In paginile care urmează ne-am propus analizarea cîmpului lexical al "profesiei" - trăsătura "profesionist" - in română, spaniolă, italiană, franceză. Am adăugat, pentru comparație, cu scopul de a releva asemănările și deosebirile latin-romanice, și cîmpul lexical similar din latină.

Am pornit de la afirmații de felul celor făcute de Mounin (op.cit.p.105) - "la morfología de una lengua estructura su léxico" ... sau Togeby - " la sémantique n'est accessible que par la voie du comportement des morphèmes" ⁷⁹ ... și am încercat să observăm modalitățile prin care genul acționează în interiorul cîmpului respectiv⁸⁰.

79. Cf. Knud Togeby, Grammaire, lexicologie et sémantique, Cah. de lex. 6/1965, p.4-5.

80. Articolul lui Hofler, Contributions au vocabulaire des arts et des métiers (Cah.de lex. I/1965) aduce date prețioase asupra evoluției istorice a lexicului meseriilor, dar nu își propune analiza distribuției componentelor.

Un alt articol, referitor la un domeniu apropiat, Jennie Figueroa Lorza, Léxico del fútbol, Español actual 16/1970, prezintă informații despre istoria fotbalului, a regulilor de joc, la care se adaugă o bogată listă de termeni; lipsește însă intenția de a discuta organizarea sistematică, după anumite criterii, a lexicului respectiv.

Pentru scopul pe care ni l-am propus, adoptăm definiția cîmpului semantic-lexical din TRATATUL DE LINGVISTICA GENERALĂ p. 470-471, care reproduce în linii generale concepțiile lui Trier și Ullmann⁸¹.

Un cîmp lexical reprezintă deci o grupare a elementelor lexicale în funcție de caracteristicile lor esențiale. Organizarea cîmpurilor lexicale este dependentă de specificul lingvistic al idiomului respectiv, dar reflectă în același timp și stadiul de evoluție istorico-socială al vorbitorilor. Astfel se explică și caracteristicile generale ale cîmpurilor semantic-lexicale: receptivitate la modificările intervenite atât în cadrul extra-lingvistic (în funcție de epocă istorică, dezvoltare culturală, științifică etc.), cât și în specificul tipului de relații lingvistice caracteristice structurii gramaticale, mai ales nominale, a limbii date. Drept urmare, uneori se adaugă termeni noi în limitele vechi ale cîmpului, alteori se sparge unitatea lui prin modificări masive și esențiale (cf. terminologia tehnică); se poate modifica, la anumite distanțe în timp și în anumite condiții, și organizarea internă, structurală, a cîmpului (opозиții, sisteme de morfeme etc.).

81. "Cîmpurile semantice reprezintă secțiuni ale vocabularului încheiate sub raport semantic, ale căror elemente componente își definesc reciproc limitele și acoperă împreună sfera unei anumite noțiuni generale. Fiecare cîmp reprezintă o anumită structură bine conturată, oferind o privire specifică a realității și o ierarhie a valorilor care diferă atât de la o limbă la alta, cât și de la o epocă la alta" (cf. Tratatul de lingvistică generală, București, 1971, p.470-571).

Deși este mobil, cîmpul lexical se structurează de regulă pe aceleași coordonate ca și structura morfo-sintactică.

De asemenea, trebuie să se constate dacă stabilitatea sau instabilitatea flexionară acționează direct și în același sens asupra elementelor lexicale și a organizării lor sistematice, iar ca urmare, dacă interdependența lexemelor (grupate în ARHILEXEME și reprezentate prin LEXEME SEMNAL) acționează numai semantic sau și în profunzimea structurii gramaticale.

Dăm ARHILEXEMULUI accepția lui B.Pottier (în cazul de față noțiunea "profesionist"; considerăm LEXEME SEMNAL cuvintele prin care se marchează diferențele de specific dintre meserii (ex. meserie manuală - L.S. "meseriaș").

Deoarece scopul nostru este, în principal, urmărirea modului în care genul acționează asupra organizării lexicului, expunerea ce urmează nu este, așa cum s-ar putea crede la un moment dat, un studiu de socio-lingvistică. Numai atunci cînd "mișcarea" unui anumit sector lexical a cerut referiri la fapte de ordin extralingvistic, ne-am permis unele sumare explicații de acest fel (vezi și trimiterile la bibliografia adecuată), care să ușureze sau să clarifice înțelegerea procesului respectiv (ex.dezvoltarea societății în general, sau a culturii, tehnicii, științei în special).

Din același motiv nu am extins deocamdată analiza și asupra altor sectoare ale vocabularului, sau a altor epoci istorice; ne limităm la o descriere sincronică a situației din România contemporană.

Compararea rezultatelor prezentei lucrări cu problemele caracteristice altor cîmpuri semantice (din punct de vedere al rolului categoriei genului) va constitui o etapă următoare a cercetărilor noastre.

Impărțirea lexemelor în DIVIZIUNI s-a făcut prin gruparea anumitor trăsături semantice:

A = trăsături semantice generale-obligatorii (ANIMAT)

+

B = trăsături semantice oscilante, de înlocuire
(MASCULIN, FEMININ)

+

P = trăsături semantice INDICE al profesiei (ex. meseriaș, comerciant, producător etc.).

Raportul dintre aceste trăsături semantice va pune în evidență relația următoare:

(+) ANIMAT (+) MASCULIN (+) FEMININ (+) INDICE P
--

ex. DIVIZIUNEA I - L.S. "MESERIAS" are formula (+) ANIMAT (+) MASCULIN (+) FEMININ (+) INDICE P "meseriaș" ; DIVIZIUNEA VIII - L.S. SPECIALIST CU FUNCTIE IN ARMATA are formula (+) ANIMAT (+) MASCULIN (-) FEMININ (+) INDICE P etc...

Se impun de la început câteva precizări.

Pentru modificarea relațiilor specifice din interiorul unui vocabular ar fi necesară concordanța între anumite condiții:

A/ O anumită cantitate de schimbări.

B/ Sistematizarea modificărilor (încadrarea în sistemele existente)

C/ Acceptarea lor de către procesul de selectie socială.

Numai în cadrul unor astfel de condiții se poate trece de la un sistem de norme la alt sistem de norme. Acest proces complex s-ar reflecta în final asupra modului de organizare a diferitelor cimpuri care formează un anumit lexic (într-un anume idiom).

Ne propunem, prin discutarea faptelor ce urmează, evidențierea a două posibilități de analiză și a relațiilor lor reciproce:

A/ Cîmp lexical sisteme formale de exprimare

B/ Sisteme formale de exprimare cîmp a, cîmp b etc.

Foarte recent, Eug. Coșeriu (Raport la al XI-lea CIL, Bologna, 1972, p.13) remarcă o caracteristică a universaliiilor semiotice care concordă cu scopul lucrării de față, și anume, raportul de corespondență între trei variante:

a/ Universalii semantice (conținutul semantico-gramatical).

b/ Universalii materiale (procedeele de expresie).

c/ Universalii conective (relația dintre a și b).

Deoarece diferă, în general, raportul a - b (aceleași universalii semantice se exprimă prin diferite universalii materiale, și invers), este interesant de cercetat sectoarele lexicale la care iese în evidență o constantă a universaliiilor conective.

Este tocmai unul dintre obiectivele pe care ne-am propus să le realizăm aici (vezi de ex. pct.5.1. - 5.6., 6.1. - 6.6., 14 - 15.31.

DIVIZIUNEA I

Formula semantică = (+) Animat (+) masculin (+) feminin
(+) P "meserie manuală"

Lexem semnal = meserias

3.1. Limba română: ex. ajustor/oare, argintar, asfaltor, barajist, betonist/ă, bucătar/easă, caloriferist/ă, ceramist/ă, cizmar/easă, constructor, culegător, dulgher/iță, bijutier, giuvaergiu, lăcățus, otelar, paginator/oare, potcovar, sondor, strungar/iță, sudor/iță, tapiter/easă, textilist/ă, tractorist/ă, tricotază (f), zugrav etc. ... (186 invariante).

3.2. Limba spaniolă: 339 invariante, ex. afilador "tocilar", alarife "zidar", amolador "tocilar", artifice/era "meșter", barrenero "muncitor care fabrică burghie", barrilero "dogar", camisera "lenjereasă", cardador "dărăcitor", canero "instalator de apă", carpintero "dulgher", ceramista "ceramist", cincelador "gravor", cocinero/a "bucătar/easă", colchonero "plăpumar", confitero/a "cocefăr/easă", cortador "măcelar", costurera "croitoreasă", diamantista "șlefuitor de diamante", encalador "zugrav", fabricante "muncitor care lucrează în fabrică", ferroviario "muncitor feroviar", fogonero "fochist", follador "suflător în foale", fumista "sobar", grabador "gravor", guardagujas "acar", guardafrenos "frînar", joyero/a "bijutier/easă", lavador/a "spălător/easă", menestral "meseriaș", minero "minier", molinero/a "morar/iță", mueblista "tapiter", pasamantero "ceaprazar", pedrero "pietrar", poligrafo "tipo-

graf", sastre/a "croitor/easă", solador "pavator", soldador "sudor", tejedor/era "țesător/oare", tornero/a "strungar/iță", tractorista "tractorist", vellutero "țesător de catifea" etc. ...

3.3. Limba italiană: 265 invariante, ex. accanatorio "depănător textile", arazziere "tapițer", arcaro "meșter de lăzi", artefice "fierar", artigiano/a "artizan", asfaltista "asfaltator", barilaio "dogar", botteghina "muncitoare la fabrica de hîrtie", bucataio/a "spălător/easă", cardatore/trice "dărăcitor", confetturiere/era "cofetar/easă", cucinatore/trice "bucătar/easă", doratore/trice/tora "aurar", fochista "fochist", gassista "instalator de gaze", impressore "tipograf", lattoniere "tinichigiu", lapicida "cioplitor", montatore "montator", motorista "mecanic de motoare", sartore/a/trice "croitor", etc. ...

3.4. Limba franceză : 292 invariante, ex. abatteur "tăietor", agenceur/euse "ajustor/oare", artisan/e "meșteșugar", asphalteur "asfaltor", batisseur/euse "constructor", bijoutier/ère "bijutier", boulangier/ère "brutar/easă", briquetier "cărămidar", bûcheron "tăietor de lemne", céramiste "ceramist", cimentier "betonist", correcteur/trice "corector tipografie", cuisinier/ère "bucătar/easă", drapier "postăvar", électricien/enne "electrician/ă", forgeur "fierar", grutier "macaragiu", lavandière "spălătoreasă", lieur/euse "legător de cărți", meunier/ère "morar/iță", motoriste "mecanic", ouvrier/ère "muncitor/oare", raboteur "parchetar", trempeur "oțelar" etc. ...

3.5. Limba latină : 43 invariante, ex. artifex-ficis "meșteșugar", caelator-oris "gravor", coquus-i/coqua-se "bucătar/easă", farinarius-ii "morar", lapicida-se "cioplitor de piatră", linteonis "țesător de pânză", lotrix-tricis "spălătoreasă", torrentes-se "gravor" etc. ...

3.6. O b s e r v a Ț i i

În limba română Diviziunea I are 186 de componente, cel mai mare număr de membri în comparație cu alte diviziuni, observație valabilă, de altfel, și pentru celelalte limbi (spaniola, italiana, franceza). Majoritatea lexemelor marchează opoziția m/f prin opoziții morfematice, după cum urmează:

morfem zero/ă = 30 (litograf/ă); morfem zero/ită = 4 (zidar/ită); morfem zero/oare = 43 (țesător/oare); morfem zero/easă = 35 (blănar/easă); - giu/-gioaică = 1 (iaurgiu/gioaică).

Altele nu cunosc decât mărci pentru masculin: morfem zero = 62 (parchetar, argintar) + -giu = 4 (cazangiu).

2 lexeme au numai morfem de feminin (ex. -ă, tricoteză), iar 5 selectează pe -ist (furnalist) ; ele însă, caz rar în română, nu stabilesc relații în sintagmă decât cu determinanți masculini; aceasta se poate explica probabil prin faptul că respectivele cuvinte denumesc meserii cu un mare grad de dificultate (efort fizic) deocamdată specifice bărbaților.

În spaniolă, clasificarea m/f se realizează mai ales prin opoziția morfematică zero/a (111 lexeme) sau -o/-a (216 lexeme); la 8 lexeme relevantă este opoziția -e/-a.

Sufixul cu valoare de morfem -ista (19 lexeme) anulează de fapt clasificarea m/f la nivelul formei, dar accentuează opo-

ziția A/I, fiind el însuși marcă exclusivă a animatului-personal. Acest morfem, așa cum s-a văzut și în limba română, este selectat de către lexeme mai noi în limbă (tractorista, prensista, mueblista, masajista, ceramista etc.). Când se adăunează unor teme cu vechime mai mare, de obicei "dublează" forma cu opoziție morfematică de diverse feluri; într-adevăr, -ista prezintă dezavantajul de a "cere", relațional, alte determinări: "lampagiu" = lampista, lampanero; "modelator" = modelista, modelador; "cioban" = campanista, carnerero etc. Forma -ista are și o nuanță ceva mai abstractă față de echilibratele opoziții simetrice și binare -o/-a, -e/-a, zero/-a; nu poate forma o nouă opoziție, neavând termenul "opozant". De aceea probabil se face simțită uneori și o ușoară diferențiere semantică adusă de caracterul "abstract" al lui -ista: metalurgista, modelista se referă mai ales la aspectul teoretic, de proiectare, în timp ce corespondenții lor, metalario sau modelador redau aspectul practic, de "confectionare".

Este adevărat că limba vorbită actuală încearcă să încadreze asemenea substantive (cu formă "aparent" feminină) alături de celelalte și creează un nou masculin (ex. lampista/lampisto etc.).

În sfârșit, există tot aici (div.I) câteva lexeme care nu au decât o singură posibilitate: exprimarea termenului feminin al opoziției de gen (vainquera "lucrătoare de franjuri", randera "lucrătoare de dantelă", pespunteadora "cusătoreasă", mantera "lucrătoare de pături", costurera "croitoreasă", camisera "lenjereasă" etc.).

Acestea, deși formal ar putea să constituie opoziție cu masculine în -o sau -a, sînt împiedicate de semantica lor care

le-a stabilizat în limbă numai cu forme de feminin. Dimpotrivă, substantivele batihója "aurar", caballeta "cosaș" sau cambialia "acar", deși prin formă seamănă cu femininele, semantic aparțin masculinului, caracteristică ce ar trebui poate legată de situația lor de cuvinte compuse, formații inițial cu valori stilistice.

În majoritatea situațiilor în care opozițiile morfemice -o/a, -e/-a, zero/-a grupează substantivele în funcție de gen, predomină fie masculinul, fie femininul; totuși, sistematic, este posibilă substituirea morfemului de masculin prin cel de feminin sau invers. Această posibilitate crește acolo unde evoluția socială a permis "universalizarea" anumitor meserii și renunțarea la exclusivism în ceea ce privește sexul profesioniștilor. Aici intervine în mare măsură problema acordului dintre selecția sistematică și cea semantico-socială; numai perfecta lor concordanță poate asigura încadrarea în structura generală a limbii a respectivei serii de elemente⁸³ - cf. funcția de comunicare a limbii.

În italiană diviziunea I cuprinde 265 de lexeme. Dintre ele, 54 realizează opoziția m/f prin posibilitatea temei lexicale de a selecta atât morfeme de masculin, cât și de feminin : -ere/-era = 1 (gioielliere/era); -ore/-ora = 3 (rinvestitore/era); 179 lexeme nu au decât mărci de masculin, cu variantele: 106 în -o (stivalaio), 66 în -e (treviere), 3 în -a (lapicida), 4 compuse ex. guardafreni); 10 substantive au numai morfem de feminin, totdeauna -a (mezzanella). 22 de substantive selectează pe -ista ,

83. De exemplu, în română, în general, o temă consonantică poate suporta orice morfem. Deci, teoretic, ar fi posibilă relația băiat + ă; deoarece selecția semantico-socială respinge un astfel de model, structura gramaticală îl exclude ca nesistematic.

fapt care corespunde unei neutralizări dformale a opoziției de gen (ex. marmista, motorista, tassista etc.), deși deocamdată sînt folosite cu precădere la masculin.

Cele 292 lexeme ale diviziunii I în franceză se grupează astfel, în funcție de morfemul de gen: 82 diferențiază m/f prin opoziția -eur/-euse (cireur/euse), 4 -eur/-trice (manipulateur / trice), 33 -ier/-ière (bijoutier/ière), 6 voc.naz./cons. (artisan/anne). Se observă posibilitatea morfemului de origine sufixală -eur de a avea 2 corespondenți pentru feminin: -euse și -trice; după cum se va vedea mai departe (cf.cap. Lexeme cu situație specială), în timp ce -euse este deseori în situația de a cumula trăsătura "feminin" cu cea "inanimat" (ex. "mașina cu care se exercită o profesie"), la -trice apare mult mai rar această caracteristică. Specializarea și stabilirea mai accentuată a lui -trice (vezi și situația similară din italiană) s-ar putea să derive direct din poziția de foarte veche marcă a femininului, moștenită ca atare din latină. 145 de lexeme nu folosesc decît marca masculinului (meserii care nu cunosc termenul feminin); 91 în -eur (ajusteur), 38 în -ier (bottier), 16 în morfem zero (cheminot); 11 lexeme au numai marcă de feminin (7 în -euse, couseuse, 1 în -iste, modiste, 3 în -ième, cigarière); 11 lexeme selectează pe -iste dar, în acest fel, neutralizează - la nivelul formei - opoziția m/f, menținînd posibilitatea semantică de a indica ambele sexe ale practicianului unei meserii (ex. figuriste, champignonniste etc.).

În unele cazuri (ex. chainier / chainiste) tema lexicală poate selecta ambele forme morfematice, fără a realiza în acest mod o opoziție sau o variație semantică (caracteristică ce se

opune exemplelor asemănătoare din spaniolă, unde oscilația de morfeme zero, -o, -e / -ista aduce după sine și nuanțarea semantică între aspectele teoretice (-ista) și cele practice (-o, -e, -zero) în cadrul aceleiași meserii .

În latină, cele 43 de lexeme sînt repartizate astfel: 3 realizează opoziția m/f (2 prin opoziția zero/trix - ex. textor/textrix; 1 prin opoziția -us/-a , ex. coquus/coqua); 38 apar numai cu marca de masculin (16 cu morfem zero - ex. sulcator - ; 19 în -us, ex. putearius; 1 în -es, toreutes; 1 în -a, lapicida; 1 în -o, linceo); 2 lexeme au numai marcă de feminin - trix (lotrix, obstetric).

Morfemul -ista lipsește în această diviziune din limba latină.

Prin urmare, opozițiile de gen realizate în diviziunea I se diferențiază prin elemente specifice.

Dacă în spaniolă se detașează met mărcile genului prin morfemele zero, -o, -e (pentru masculin) și -a pentru feminin, în franceză rolul morfemelor este preluat de unele sufixe (-eur foarte des pentru masculin, -trice caracteristic femininului).

Cea mai constantă marcă este în italiană - trice (pentru feminin + animat); nu apare în raport de comutare cu mărci ale masculinului decât atunci cînd marchează diferența de sex, dar își păstrează funcția chiar în triplete: doratore / doratrice, doratore etc.

Probabil că permanența mărcii -trice la feminin se explică de fapt prin raportul de continuitate cu aceeași marcă din latină.

În schimb, -ista, necunoscut în respectiva diviziune în latină, a fost preluat de la altfel de substantive și folosit tot mai des, așa cum atestă diviziunea I în toate limbile romanice. Faptul că în limbile romanice occidentale -ista s-a transmis sub forme fonetice care pot exprima în egală măsură femininul și masculinul (cf. fr. -iste, sp.it. -ista) este în opoziție absolută cu situația din română, unde forma de adaptare -ist face ca acesta să se comporte ca un morfem zero, deci să ceară obligatoriu o altă marcă pentru feminin, cel mai des -ă.

Această caracteristică se adaugă și altora evidențiate în cuprinsul lucrării de față, ca un argument în plus în favoarea ideii că româna, deși manifestă unele tendințe spre o integrare tot mai perfectă în comunitatea romanică actuală, se remarcă în principal prin efortul permanent de a menține un acord cât mai deplin cu realitatea extra-lingvistică.

Limba română manifestă în general tendința de a realiza în maximă măsură posibilitatea de comutare între mărcile masculinului și femininului la majoritatea temelor lexicale. Predomină zero ca marcă a masculinului; -oare, -easă pentru feminin (mai ales la cuvinte vechi); în aceste cazuri, opoziția m/f este marcată și prin opoziția vocală/diftong; -ă neutralizează diftongii și este preferat de cuvinte mai noi sau foarte noi (poate fi selectat și în opoziție cu -ist, ex. tractorist/ă).

Intoleranța limbii române față de formele unice se plasează la polul opus comparativ cu latina (care avea numai masculine la această categorie de substantive) și constituie o urmare directă a promptitudinii cu care sistemele de expresie lingvistică au reflectat modificările din structura extra-lingvistică.

DIVIZIUNEA II

Formula semantică = (+) Animat (+) masculin (+) feminin
(+) P "cel ce activează în comerț"

Lexem semnal = comerciant

4.1. Limba română: 24 lexeme, ex. băcan/ită-easă, birtas, comerciant, negustor/easă, tutungiu/gioaică etc. ...

4.2. Limba spaniolă: 81 lexeme, ex. abacero "băcan", abastecedor "negustor", cacharrero "vînzător de oale", cafetero "vînzător de cafea", camisero "vînzător de cămăși", comerciante "comerciant", gomista "negustor de articole de cauciuc", merca-der/a "negustor", ramilletero/a "florar/easă", vendedor/a "vînzător/oare", violetera "vînzătoare de violete" etc. ...

4.3. Limba italiană: 114 lexeme, ex. aranciaio "vînzător de portocale", boattiere "negustor de boi", caldarostaio/a "vînzător/oare de castane coapte", comerciante "negustor", confettiere/era "cofetar", erborista "vînzător de plante medicinale", importatore/trice "importator", polentaio "negustor de mălai" etc.

4.4. Limba franceză: 62 lexeme, ex. aubergiste "hanglu", cabaretier/ère "cîrciumar", commerçant/e "comerciant", epicier/ère "băcan", vendeur/euse "vînzător/oare etc. ...

4.4. Limba latină: 12 lexeme, ex. bouarius-ii "negustor de boi", institor-oris "negustor ambulant", popinator-oris "cîrciumar", sagittarius-ii "negustor de săgeți", tesserarius-ii "negustor de zaruri" etc. ...

4.6. O b s e r v a Ț i i

În categoria de mai sus se încadrează în limba română 24 de lexeme, a căror distribuție, după morfemele genului, este următoarea: 17 substantive sînt totdeauna masculine (morfem zero, ex. voiajor); 4 realizează opoziția m/f prin corelația morfem zero / -easă, 2 prin morfem zero / -iță, unul prin opoziția -giu / -gioaică.

Opoziția morfem zero/-ă este absentă la această diviziune (situația se explică prin faptul că, componentele ei au, în general, o vechime mare în limbă și se folosesc deci de morfeme și sufixe preferate în epocile respective; lipsa de receptivitate a unor astfel de lexeme la combinații morfematice mai noi se datorește în mare parte caracterului "închis" pe care îl are în prezent diviziunea II în limba română; modificările din structura socială au provocat trecerea unor asemenea termeni la periferia vocabularului; de obicei se folosește ca un fel de ARHILEXEM cuvîntul VINZATOR, care, pentru diferențiere semantică, stabilește relații cu diferiți determinanți, ex. tipul vînzător + la + sau tipul relațional vînzător + de + etc. ; alteori se ajunge la schimbări semantice globale, în sensul asocierii dintre forma lexemului (neschimbată) și sensul de "mic meseriaș" - "mic producător", ex. grădinar/easă, florar/easă etc.

Tot în română, la categoria respectivă de cuvinte, se remarcă existența unei opoziții între un termen masculin și două variante de feminin (una pentru trăsătura animat, iar cealaltă pentru trăsătura inanimat); masculinul este marcat în aceste cazuri prin morfem zero sau -giu (băcan, hangiu, măcelar, tutungiu), femi-

ninul animat prin -iță, -easă, -gioaică (hangită, băcăneasă, tungioaică), iar femininul inanimat are ca marcă frecventă pe -(r)ie (cf. și marca asemănătoare din franceză, cu funcție similară) - băcănie, brutărie, negustorie, tutungerie etc. -, fără să excludă însă pe -ă (oîrciumă) și nici posibilitatea de a ceda locul unei forme neutre, exprimată prin morfem zero (birt, han).

Marea majoritate a acestor termeni au trecut în vocabularul pasiv odată cu dispariția noțiunii, a obiectului, a ramurii economice respective (angrosist, bancher, cerealist, chereste-giu, comerciant, negustor, samsar etc.). Altele, de ex. restaurator se mențin printr-un sens altădată secundar "cel ce restaurează opere de artă", devenit acum sensul principal sau chiar unic.

În sfârșit, lexeme ca importator sau exportator și-au menținut nucleul semantic nealterat, însă au pierdut trăsătura "animat", deoarece se referă în exclusivitate la "întreprinderile de stat care se ocupă cu importul și exportul" -; observația se limitează desigur numai la sensul existent și referitor la realitatea românească din punct de vedere social.

Diviziunea II este reprezentată în spaniolă de 81 de lexeme, care se distribuie în felul următor: la 9 lexeme, opoziția morfem zero/-a separă cei doi termeni de gen, m/f; pentru 61 de lexeme repartiziția se realizează tot printr-o opoziție morfematică, dar -o/-a (verdulero/a); 3 lexeme diferențiază genul prin opoziția -e/-a, iar în 4 cazuri -ista unifică prin formă cele două variante ale genului (gomista). Carbonera, violetera folosesc morfemul -a strict pentru exprimarea femininului, fără posibilitatea de a intra în corelație cu forme masculine ale opoziției de gen. O situa-

ție opusă are misturero, care selectează exclusiv morfemul de masculin pentru zona semantică respectivă. În cazul lui florero/florera/florista repartiția genurilor se evidențiază prin opoziția -o/-a, dar este neutralizată atunci când se preferă forma cu -ista; de aceea ne apare motivată ușoara diferențiere semantică dintre cele două variante (florista se referă atât la cultivator, cât și la vânzător, în timp ce florero/a acoperă numai aspectul comercial al noțiunii).

La fel ca la diviziunea I, se remarcă și aici posibilitatea aproape generală a temelor lexicale de a selecta atât morfele specifice masculinului, cât și femininului. Totuși se pare că realitatea semantico-socială impune un anumit regim (predominarea unui anumit tip de raport între tema lexicală și mijloacele de formalizare a genului).

În italiană diviziunea II cuprinde 114 lexeme, dintre care: 21 realizează opoziția m/f (10 sub forma -o/-a, 5 -e/a, 6 -e/trice); 89 au numai morfeme de masculin (73 -o și 16 -e); lipsesc lexemele care selectează numai morfeme ale femininului, iar formațiile cu -ista sînt în număr de 4 (ex. grossista).

În franceză repartiția și specificul morfemelor de gen urmează, în general, situația descrisă la diviziunea I. În plus, își face simțită prezența morfemului -aire, inexistent în cadrul div. I și care are funcții similare cu ale lui -iste (neutralizarea formală a opoziției de gen). De asemenea, sînt încadrate și cîteva împrumuturi din engleză, în special cuvinte compuse, caracterizate tot prin lipsa unei distincții de gen. Cele 62 de lexeme se repartizează astfel: 38 prezintă forme pentru m + f cu variantele

-eur/-euse (13)- ex. brocanteur/euse, eur/trice (1) ostréiculteur/trice; -ier/-ière (20) ex. cabaretier/ière, voc.naz/cons. (4) ex. négociant/e; 16 marchează numai masculinul (6 în -eur, ex. fournisseur; 5 în -ier, ex. haussier; 2 în morfem zero, ex. mastroquet; 2 în -aire, ex. mandataire; 1 compus, homme-sandwich).

3 lexeme au numai forme de feminin (2 în -ière + 1 în cons. -midinette), iar 5 selectează morfemul -iste (m+f) - aubergiste.

În latină diviziunea II are 12 lexeme, toate masculine; 11 în -us, ex. linarius + 1 cu morfem zero, popinator.

DIVIZIUNEA III

Formula semantică: = (+) Animat (+) Masculin (+) Feminin
(+) Indice P "producător + vânzător"

5.1. Limba română: 38 lexeme, ex. armurier, berar / eamă, ită, blănar/easă, covrigar/easă, florar/easă, iaurgiu/gioaică, modistă, plăcintar/easă, pălărier, potcovar, rotar, zarzavagiu etc. ...

5.2. Limba spaniolă: 22 lexeme, ex. agujero "fabricant, vânzător de ace", guantero "fabricant, vânzător de mănuși", licorista "fabricant, vânzător de lichioruri", mantera "fabricantă, vânzătoare de pături", sedero "fabricant, vânzător de mătase" etc....

5.3. Limba italiană: 60 lexeme, ex. borsaio "fabricant, vânzător de genți", bronzista "fabricant, vânzător de obiecte de bronz", cioccolataio/a "fabricant/ă, negustor/easă de ciocolată", drappiere "fabricant, negustor de țesături de mătase", valigiaio "fabricant, negustor de valize" etc. ...

5.4. Limba franceză: 24 de lexeme, ex. amidonier/ère "fabricant, vânzător de amidon", ballonnier "fabricant, vânzător de baloane", cordier "fabricant, vânzător de frîngii", liquoriste "fabricant, vânzător de lichioruri" etc. ...

5.5. Limba latină: 14 lexeme, ex. carbonarius-ii "fabricant, negustor de cărbuni", unguentaria-ae "fabricant, negustor de cosmetice", sagittarius-ii "fabricant, negustor de săgeți" etc.

5.6. O b s e r v a Ț i i

Cele 38 lexeme din română se distribuie astfel: morfem zero sau -giu = 18 (bragagiu, sifonar), animatul fiind reprezentat numai de masculin; opoziția morfem zero / asă = 12 (mezelar/asă); morfem zero/-iță = 5 (rotar/-iță); opoziția -giu/-giaoică = 2 (zarzavagiu/-giaoică); ca și la diviziunea II, și aici lipsește total varianta zero/-ă, dar apare singur -ă la un termen feminin care nu formează opoziție cu masculinul - modistă - (provine de fapt din -ist + ă). Numărul opozițiilor ternare este mai mare decât la diviziunile I și II, situație care reflectă probabil specificul acestui sector semantic în română, acela de "mic producător" - persoană care lucrează și valorifică produsele executate cu familia, de cele mai multe ori în interiorul locuinței sau în atelier care țin de locuința respectivă -. Ca urmare, asemenea opoziții ternare (16) exprimă prin morfeme diferite înaintatul și cei doi termeni ai animatului (nu rareori femininul corespunzând sensului de "soția celui ce este titularul profesiei respective"): zero (masc. + animat) / -asă (feminin + animat) / -rie (feminin + inanimat) - ex. florar/florăreasă / florărie; morfem zero (masc.+ an.) / -iță (fem.+ an.) / -rie (fem.+ inan.), ex. rotar / rotărită / rotărie ; - giu (masc. + an.) / -giaoică (fem. + an.) / -gerie (fem.+ inan.) ex. iaurgiu / iaurgiaoică / iaurgerie.

În unele cazuri opoziția rămâne o opoziție binară, dar se pierde trăsătura feminin+ animat, rămânând ca termeni opozițivi masculinul animat / femininul inanimat, ex. bragagiu / bragagerie, lemnar / lemnărie, marochiner / marochinerie, sifonar / sifonărie, sepcar / sepcărie etc. ...

La fel ca la div. II, acești termeni sînt în descreștere în limba română, se deplasează spre fondul pasiv al vocabularului; cîțiva, care se mai folosesc, au rămas cu sensul de "mic producător" (ex. zarzavagiu, florar), la care se adaugă alții noi, în special lexemul cooperator/oare (cu diferite nuanțe, după specificul meseriei).

În limba spaniolă, la fel ca în toate idiomurile romanice occidentale, lexemele din div. III au o frecvență ridicată, fac parte în marea lor majoritate din fondul activ al limbii.

Cei 22 de termeni spanioli se repartizează astfel: 1 este feminin în -a (mantera), 20 sînt masculine, toate cu -o, iar la licorista, -ista, la fel ca și în alte cazuri asemănătoare, unifică formal masculinul cu femininul.

Caracteristică și, în același timp surprinzătoare, apare absența formelor care realizează opoziția m/f, cu atât mai mult cu cît este o poziție singulară - sub acest aspect - față de toate celelalte limbi romanice luate în discuție.

Cele 60 de lexeme din italiană au o majoritate absolută în favoarea masculinelor (55, dintre care 54 selectează pe -o, iar 1 pe -e); opoziția m/f este marcată în 2 cazuri (-o/-a, cioccolatoio/a) iar în 3 situații -ista neutralizează genul.

Diviziunea III în franceză posedă 24 de lexeme; 15 marchează genul sub forma opoziției morfematice -ier/-ière (gantier/ière), 6 au numai formă de masculin (-ier), iar 3 unifică m+f ca urmare a selectării lui -iste (garagiste).

Dintre cele 14 lexeme din latină, unul singur posedă forme separate pentru opoziția m/f, prin -us/-a; unul preferă forma de feminin cu -a, iar majoritatea (12) exprimă numai masculinul, fie cu morfem zero (4), fie cu -us (uestiarius); -ista este total absent.

DIVIZIUNEA IV

Formula semantică = (+) Animat (+) Masculin (+) Feminin
(+) Indice P "specialist științific"

6.1. Limba română: 133 lexeme, ex. astronaut/ă, astrofizician/ă, algebrist/ă, atomist/ă, cancerolog, cercetător/oare, clinician/ă, documentarist/ă, filolog, geograf, ideolog, pediatru/ă, psihiatru, toxicolog etc. ...

6.2. Limba spaniolă: 108 lexeme, ex. algebrista "algebrist", bacteriólogo "bacteriolog", boticario/a "farmacist/ă", coleccionador "colecționar", economista "economist", frenópata "psihiatru", óptico "optician", romanista "romanist" etc. ...

6.3. Limba italiană: 165 lexeme, ex. algebrista "algebrist", arheologo "arheolog", atomista "atomist", biologo "biolog", chimico "chimist", farmacista "farmacist", filosofo "filozof", medico/medichessa "medic", vocabolarista "lexicolog" etc. ...

6.4. Limba franceză: 151 lexeme, ex. accusticien/enne "acurstickian", acupuncteur/trice "specialist în acupunctură", anatomiste "anatomist", archéologue "arheolog", architecte "arhitect", astronaute "astronaut", chirurgien "chirurg", chartrier "paleograf", géographe "geograf", latiniste "latinist", musicologue "muzicolog", pédiatre "pediatru", radariste "specialist în radar" etc...

6.5. Limba latină: 10 lexeme, ex. architecton-onis "arhitect", astronomus-i "astronom", tector-oris "specialist în șitură" etc. ...

6.6. O b s e r v a Ț i i

Din totalul de 133 lexeme în română (dintre care 21 recente, neînregistrate de dicționarul din 1957) 72 realizează opoziția m/f sub formele : morfem zero / -ă = 30 (intelectual/ă) - în general, această formă a opoziției exclude diftongii (cf. și evitarea formelor de feminin de tipul stomatoloagă, din același motiv), fapt care constituie una dintre tendințele limbii literare moderne în acomodarea noilor termeni științifici sau tehnici ; morfem zero / -iță = 2 (doctor/doctoriță); -ist/-ă = 35 (filatel~~ist~~/ă); la fel ca și în cazul opoziției zero/-ă, și aceasta exclude diftongii ca marcă secundară a femininului, în schimb se caracterizează prin raportul obligatoriu de adițiune între -ist și -ă, trăsătură prin care limba română se deosebește de toate celelalte limbi romanice la care ne referim; morfem zero / -oare = 5 (sistematizator/oare). Opoziția zero/-easă este absentă în diviziunea IV, fiind caracteristică lexemelor vechi în limba română. 61 de lexeme marchează numai masculinul, exclusiv prin morfem zero (psiholog), în schimb lipsesc formele care selectează numai mărci ale femininului.

De remarcat comportamentul singular al opoziției -ist/-ă (relație obligatorie între cele două morfeme), spre deosebire de latină și limbile romanice occidentale, unde adoptarea formei -ista provoacă de fapt ștergerea diferențelor formale dintre masculin și feminin. Uneori, lexemul oscilează între morfemul zero și -ist; în aceste cazuri de dublete, forma în -ist are avantajul funcționării în cadrul opoziției m/f (cf. entomolog - entomologist/en~~tomologistă~~ sau oncolog - oncologist/oncologistă).

Marea majoritate a formelor ca ontolog, oncolog etc. provin din limba franceză (formații savante cu elemente grecești sau latine) și sînt de dată relativ recentă. Faptul că în franceză aceste lexeme nu diferențiază formele de masculin de cele de feminin se reflectă în română în ezitarea de a le folosi la feminin (foarte rar se aude oncologă; de obicei se recurge la tipul de opoziție morfem zero (m)/relații sintactice (f) - ex. oncolog/ doamna doctor Nanu, specialist oncolog La această ezitare contribuie și un alt factor: conform normelor limbii române, femininul ar trebui să includă și un diftong, situație care însă nu se mai potrivește neologismelor (care evită, în majoritatea lor, diftongii).

În spaniolă sînt 108 lexeme, dintre care: 13 exprimă diferența de gen prin opoziția morfem zero /-a (bachiller); 60 de lexeme redau opoziția semantică de gen prin opoziția morfematică -o/-a (abogado/abogada); lexemul detective preferă pe -a; 30 de lexeme sînt în situația de a egaliza la nivelul formei diferența de gen prin selectarea morfemului -ista (telefonista); numărul destul de mare al acestora din urmă (telefonista) în raport cu totalul componentelor diviziunii IV pune în evidență și mai clar funcția "generalizatoare", "unificatoare", caracterul mai abstract al morfemului -ista comparativ cu celelalte mărci ale genului în spaniolă.

Lexemele comadrón "mamoș", frenópata "psihiatru", pediatra "pediatru", psiquiatra "psihiatru", farmacópola "farmacist" acoperă numai termenul masculin al opoziției de gen, dar îl exprimă (în ultimele 4 cazuri) printr-un morfem specific femininului,

fapt care se explică probabil printr-o anumită "indiferență" față de genul natural și prin situația lor etimologică (formații savante de origine greacă). Există tot aici câteva dublete formale pentru același sens: coleccionador, coleccionista "colecționar"; droguero, droguista "droghist"; de altfel, asemănător se petrec lucrurile și în celelalte limbi romanice.

Lexemul doctor în spaniolă are două posibilități semantice: una, atunci când, prin opoziția zero/-a realizează diferența m/f (doctor/doctora), iar alta - cu referire la gradul științific - când opoziția de gen se neutralizează în favoarea unei nuanțări semantice care se realizează prin relații sintagmatice (doctor + en + leyes, filosofía, medicina etc.). Situația a doua este prezentă și în alte limbi romanice (ex. rom. doctor + în + științe, filologie, drept etc.). Pentru prima situație însă, româna cunoaște două variante: pe de o parte opoziția morfematică de tipul doctor/doctoriță, iar pe de altă parte opoziția lexematică medic/doctoriță (lexemul medic exclude posibilitatea de selectare a morfemului de feminin, dar admite determinarea de tipul doamna doctor Ionescu este un medic bun).

Italiana are 165 de lexeme; numai 10 marchează opoziția m/f (7 prin forma -e/trice, disenatore/trice; 2 prin -e/-essa, dottore/-essa; 1 prin -o/-a, bacalo/a).

Lexemul dottore (ca și în alte limbi romanice) poate avea și sensul de titlu științific, dar atunci stabilește relații sintagmatice cu ... + in; sensul exclusiv de "medic" revine lexemelor medico/medichessa. 99 lexeme exprimă numai masculinul: 85 prin -o (cartografo), 10 prin -a (freniatra), 3 prin -e (avicol-tore), 1 compus (cavadenti). 56 de lexeme, caracterizate prin se-

lectarea morfemului -ista, neutralizează în formă opoziția m/f și nu mai are posibilitatea de a da informații asupra genului decât în sintagmă (vezi și cap. concluzii).

Franceza posedă 151 de lexeme în această diviziune. Opoziția m/f apare marcată numai la 23 lexeme: 4 cu eur/-trice (lé-gislateur/trice), 17 -ien/-ienne (technicien/ienne), 2 voc.naz./cons. (italianisant/e); 13 lexeme marchează numai masculinul (7 în -eur, arpanteur; 3 în voc.naz., géophysicien; 2 în -iste, bouguiniste; 1 cu morfem zero, architecte). În 115 cazuri morfemul nu dă informații asupra genului, neutralizează în formă opoziția m/f; este situația caracteristică limbii franceze, nu numai în acest sector al vocabularului, ci pe plan general; 61 (a) -iste (pinăste) 44 morfeme zero (climatologue), 8 voc.naz. (astrophysicien), 1 în -aire (apothicaire), 1 în -ier (chartier).

Latina are 10 lexeme, toate numai cu termenul masculin (8 în -us, licentiatus, și 2 cu morfem zero, tector).

Compararea datelor specifice diviziunii IV scoate în evidență, poate mai clar decât în orice alt sector lexical, unitatea romanică contemporană. Această unitate se reflectă atât în consistența îmbogățire cantitativă față de latină (ca urmare a dezvoltării multilaterale a societății și a continuului progres tehnic și științific), cât și în marea asemănare fonetică a lexemelor respective (consecință directă a caracterului "universal" al științei și tehnicii într-o anumită etapă).

În ceea ce privește organizarea și încadrarea gramaticală, aici intervine specificul fiecărui idiom (în special se remarcă cele două situații "limită": neutralizarea aproape generală a opoziției de gen în franceză, față de intoleranța limbii române pentru formele "unice" de gen).

DIVIZIUNEA V

Formula semantică = (+) Animat (+) Masculin (+) Feminin
(+) Indice P "specialist artă, cultură,
învățămînt".

7.1. Limba română: 79 lexeme, ex. acordeonist/ă, acordor/acordoare, actor/actriță, balerin/ă, clarinetist/ă, dramaturg, miniaturist/ă, muzicolog, mim, profesor/oară, romancier/ă, trompetist/ă etc. ...

7.2. Limba spaniolă: 95 lexeme, ex. acordeonista "acordeonist", actor/actriz "actor/actriță", bailador "dansator", caricaturista "caricaturist", comediante/a "actor de comedie", cómico/a "actor/actriță", educador "educator", flautista "flautist", periodista "publicist", repórter "reporter", violonista "violonist" etc.

7.3. Limba italiană: 152 de lexeme, ex. accordatore /trice "acordor", argentatore "pictor de icoane", cantante "cîntăreț", clarinetista "clarinetist", scenografo "scenograf", tromba "trompetist" etc. ...

7.4. Limba franceză: 108 lexeme, ex. acteur/trice "actor/iță", accordéoniste "acordeonist", chansonnier/lère "șansone-tist", chanteur/euse "cîntăreț/ă", choregraphe "coregraf", dramaturge "dramaturg", musicien/enne "muzician/ă", professeur "profesor", sculpteur "sculptor" etc. ...

7.5. Limba latină: 8 lexeme, ex. armarius-ii "bibliotecar", fabulator-oris "fabulist", translator-oris "traducător" etc. ...

7.6. O b s e r v a t i i

Cele 79 lexeme ale diviziunii V din română se repartizează în felul următor: 15 lexeme marchează numai masculinul (14 cu morfem zero, muzicolog; + 1 cu -giu, tambalagiu); 64 realizează opoziția m/f după cum urmează: 27 -ist/ă (nuvelist/ă), 19 zero/ă (scenograf/ă), 16 zero/-oare, -oară (scriitor/oare, profesor/oară), 2 zero/ită (sculptor/ită).

Spaniola are 95 de lexeme grupate astfel: opoziția zero/-a este preferată de 24 lexeme (ex. atendedor "corector"); 18 lexeme diferențiază genul prin opoziția -o/-a (volatinero); -e/-a apare la 7 lexeme; 35 lexeme unifică genul prin selectarea lui -ista (violonista).

Aceeași unificare se obține uneori și prin morfemul -g (la cuvinte de origine grecească sau latinesc savantă, cum ar fi acróbata "acrobat" sau auxiliaría "suplinitor"). Acest fapt, semnalat de altfel și la alte diviziuni, demonstrează o dată în plus că, atunci când nu sînt adoptate de fondul lexical principal (ca urmare a unei largi folosiri în limba vorbită), cuvintele de origini străine nu reușesc să se acomodeze sistemelor limbii de bază. Cu alte cuvinte, interdependența dintre selecția socială și cea sistematică este factorul principal care explică stabilitatea sau instabilitatea elementelor lexicului. În câteva cazuri, opoziția de gen se reflectă în relația de echipolență dintre temă și varian-

tele morfematice; este o situație de excepție, atât în spaniolă, cât și în română: span. actor/actriz, cantante/cantatriz, institutor/institutriz, saltarín/saltatriz, rom. actor/actriță. etc. ...

Unele noțiuni dispun de perechi de lexeme (procesul de selecție oscilează între -ista pe de o parte și celelalte morfeme pe de altă parte): educador / educacionista, comentador / comentarista, cantador / cantatriz etc. ... La lexemele amazona sau bayadera selecția este limitată numai la feminin, iar la criador, numai la masculin.

Din cele 152 lexeme ale limbii italiene, numai 36 realizează opoziția m/f: 32 -e/-trice (educator/trice), 2 -ere/-era, (novelliere/era), 2 -o/-a (ballerino/a); 59 de lexeme au numai forme de masculin: 38 în -o (drammaturgo), 17 în -e (docente), 3 în -a (tromba), 1 cu morfem zero (fotoreporter); 2 lexeme marchează femininul (-a, divetta), iar 56 neutralizează opoziția de gen (41 prin selectarea lui -ista, iar celelalte prin morfemul -e, illustratore). Există și aici, ca și în spaniolă, unele dublete, caracterizate prin oscilații între forme cu -ista și alte forme - morfem zero, -o etc. : fumettista/fumetto, fotocronista - fotoreporter; cazul lui riprensore/riprensora/ ripenditrice pune din nou în evidență stabilitatea morfemului -trice ca marcă ce acumulează două trăsături: feminin + animat.

Limba franceză posedă la această diviziune 108 lexeme, dintre care 28 se încadrează în termenii opoziției de gen m/f: -eur/trice = 11 (commentateur/trice), -eur/-euse = 10 (conteur/euse), voc.naz./cons. = 3 (assistant/e), -ier/-ière = 4 (épistolier/ière); 47 marchează numai masculinul (morfem zero 14, salonnier; -eur 7,

arrangeur; -ier 3, ensemblier; -iste 22, flûtiste; -o 1, soprano); un singur lexeme preferă femininul, prin morfem zero - mannequin -; 32 de lexeme neutralizează opoziția m/f într-o formă unică (prin -iste 16, dialoguiste; zero 6, poète; -aire 1, universitaire; -eur 5 , professeur; -ier 2, échetier; voc. naz. 1, écrivain; compus 1, fait-diversier). Lexemul licencié/ée se încadrează categoriei de mai sus sub aspectul codului vorbit, dar realizează diferența de gen la nivelul codului scris.

Latina nu avea decît puține lexeme în această diviziune. Toate sînt masculine; 5 preferă morfemul zero (fabulator), iar celelalte selectează pe -us (armarius).

Deși în această diviziune latina nu cunoaște marca -ista, aceasta apare foarte des în limbile romanice (desigur inițial sub forme "cultiste"). Româna situează pe -ist în raport de adițiune cu -ă (pentru feminin), fenomen aproape general și caracterizant pentru acest idion. În celelalte limbi romanice -ista neutralizează formal opoziția m/f; franceza nu limitează procesul de neutralizare la selectarea lui -iste (așa cum este cazul, în general, în spaniolă sau italiană), ci îl extinde aproape asupra tuturor mărcilor genului. Aceasta demonstrează odată în plus, că neutralizarea opoziției de gen este o dândință caracteristică limbii franceze, în timp ce, pentru italiană sau spaniolă, se manifestă cu precădere în sectorul neologicistic (aspectele vorbite încearcă să revină, sau să acomodeze forme distincte). Diversificarea specializării se exprimă în cele mai multe cazuri prin stabilirea unor relații sintagmatice (ex. rom. critic + de + .../ critic + cinematografic, muzical etc.) - cf. capitolul Concluzii.

DIVIZIUNEA VI

Formula semantică = (+) Animat (+) Masculin (+) Feminin (+)

Indice P "lucrător administrativ"

8.1. Limba română: 47 lexeme, ex. administrator/oare, arhivar, casier/ă, contabil/ă, paznic, postar/iță, revizor/oare, militian/militiancă etc. ...

8.2. Limba spaniolă: 81 lexeme, ex. administrador "administrator", aduanero "vameș", archivero "arhivar", bancario "funcționar de bancă", campista "arendăș", comisario "comisar", conserje "portar", funcionario "funcționar", guardián/guardesa "paznic/ă", portero/a "portar/easă", etc. ...

8.3. Limba italiană: 85 de lexeme, ex. attuario "grefier", avogadore "magistrat", archivista "arhivar", assicuratore/trice "agent de asigurări", doganiere "vameș", funzionario "funcționar", legista "jurist", notaio "notar" etc. ...

8.4. Limba franceză: 85 de lexeme, ex. archiviste "arhivar", bibliothécaire "bibliotecar", caissier/ère "casier/ă", comptable "contabil", douanier "vameș", fonctionnaire "funcționar", intendant/e "intendent", milicien/enne "militian/ancă", pointeur/euse "pontator/oare", etc. ...

8.5. Limba latină: 47 lexeme, ex. administrator-oris "administrator", cosmetes-ae (grc.) "supraveghetor de garderobă",

excubitor-oris "paznic", legista-ae "legist", legislator-oris "legist", portarius-ii "portar", questor-oris "judecător", renuntius-ii "curier" etc. ...

8.6. O b s e r v a Ț i i

Diviziunea VI în română cuprinde 47 de lexeme. Majoritatea lor (32) realizează opoziția m/f sub formele: morfem zero/ă = 14 (stenograf/ă), -ist/-ă = 3 (politist/ă), morfem zero/-ită = 2 (factor/ită), morfem zero/-oare = 13 (manipulator/oare), morfem zero/easă = 1 (ciurdar/easă); 15 lexeme marchează numai masculinul (12 cu morfem zero, vameș, și 3 în -u, cioclu); lipsesc formele care neutralizează opoziția de gen în favoarea femininului. La alte cuvinte, ca agent, atașat, consilier, oficiant, variațiile semantice de gradul II⁸⁴ se exprimă în specificul relațiilor sintagmatice cu determinanții (ex. agent de asigurări, agent diplomatic, atașat militar, atașat de presă, consilier tehnic, consilier economic, oficiant sanitar, oficiant postal etc.).

Limba spaniolă este reprezentată în această diviziune de 84 de lexeme. Opoziția morfem zero/a este prezentă în 32 de cazuri (administrador/a), -o/-a în 37 cazuri (secretario/a), -e/-a în 5 cazuri (agente/a). Morfemul -ista acționează de data aceasta numai asupra lexemului campista "arendăș", unificând, ca și în alte cazuri, masculinul cu femininul la nivelul formei. Morfemul -a selectat de sensuri masculine se întâlnește la substantivele albacón

84. Considerăm variații semantice de gradul I opozițiile semantice dintre lexemele aceleiași diviziuni, iar variații de gradul II nuanțele pe care le poate lua același lexem, în funcție de situațiile ivite în context.

"executor testamentar", guardarropa "garderobier", guardavía "cantonier", pincerna "paharnic", policía "polițist"; dintre acestea, două sînt cuvinte aproape arhaice (albacéa, pincerna), iar celelalte două cuvinte compuse, forma lor explicîndu-se tocmai prin această particularitate. Substantivul botones "comisionar" este indiferent atît față de gen, cît și față de număr și constituie un caz rar în spaniolă (și în alte limbi romanice, de altfel, acest tip este foarte slab reprezentat). Lexeme ca comisario, conserje, cónsul, maniquí, deși ar avea posibilitatea sistematică a alternării formelor de masculin cu cele de feminin, sînt folosite numai sub expresia de mai sus, justificată de semantica respectivă. Agente se află într-o situație asemănătoare cu cea a lui doctor; pentru diferențierea semantică (de funcție, nu de sex) recurge la relația cu determinanții, dar fără a obține astfel termenul feminin (agente + de + policía, cambios etc.) cf. și situația similară din celelalte limbi romanice. Noțiunea "copist" se exprimă prin două serii de lexeme (respectiv, variații ale raportului m/f): morfem zero/-a (compiador/a) și -e/-a (compiante/a); corelația guardian/guardesa își plasează termenii în relații de echipolență (cf. și actor/actriz).

În italiană se grupează în diviziunea VI un număr de 85 invariante. Opoziția m/f nu apare decît la 18 substantive și se repartizează în felul următor: -e/-trice = 14 (accusatore/trice), -ere/-era = 2 (tesoriere/era), -o/-a = 1 (stenodattilografo/a), -e/-essa = 1 (giudice/essa). Predomină substantivele care selectează în exclusivitate mărci ale masculinului (60 de lexeme): 33 în -o (avvocato), 21 în a (auditore), 5 compuse (partapacchi), 1 în -a (boia); 7 lexeme neutralizează opoziția m/f prin prefacerea mor-

femului -ista (telegrafista). Uneori, sufixul diminutival funcționează cu valoare de morfem, marcă gramaticală, și corespunde unei variante semantice, în cadrul aceluiași "cîmp" - ex. questore "șef de poliție" / questurino "agent de poliție" (opozitia șef / subaltern).

Dintre cele 85 lexeme ale limbii franceze, numai 27 se încadrează în termenii corelației de gen: -eur/-trice = 3 (centralisateur/trice), -eur/-euse = 14 (compteur/euse), morfem zero/cons. = 1 (avocat/e), voc.naz. / cons. = 1 (surveillant/e), -ier/-ière = 8 (caissier/ière); 45 de lexeme exprimă numai forma de masculin prin diferite variante (-eur = 20, procurateur; -ier = 11, greffier; zero = 12, magistrat; -iste = 1, buraliste; 1 compus, garde-barrière); 13 lexeme neutralizează opoziția de gen prin selectarea unui morfem unic pentru ambii termeni ai corelației (2 cu -iste téléphoniste, 5 cu -aire, fonctionnaire, 6 prin morfem zero, sténographe).

În latină, termenii respectivi nu se încadrează în corelația m/f, femininul nefiind reprezentat; 44 substantive folosesc numai mărci ale masculinului (29 cu morfem zero și 15 cu -us); 3 lexeme preferă pe -ista, deși, în toate cazurile, asemenea substantive nu intră în relații decât cu determinanți specifici masculinului.

De altfel, caracteristica principală a acestei diviziuni - în idiomurile romanice și aproape neschimbată față de latină - este predominarea termenului masculin, uneori pînă la exclusivitate.

DIVIZIUNEA VII

Formula semantică: = (+) Animat (+) Masculin (+) Feminin

(+) Indice P "lucrător sector deservire"

9.1. Limba română : 46 lexeme, ex. băieș/ită, bufetier/ă, canalagiu, chelner/ită, cosmetician/ă, coafor/eză, frizer/ită, îngrijitor/oare, lustragiu, manechiuristă, pedichiurist/ă, portar/easă etc. ...

9.2. Limba spaniolă: 34 lexeme, ex. ascensorista "lif-tier", camarero/a "camerist/ă", carguero "hamal", comisionista "co-misionar", hotelero "hotelier", masajista "masor/eză", taxista "taximetrist" etc. ...

9.3. Limba italiană: 91 de lexeme, ex. albergente "han-giu", albergatore/trice "hangiu/ită", barista "ospătar", callista "pedichiurist/ă", cocchiere "birjar", infermiere/era "infirmier", modista "modistă", pettinatrice "coafeză" etc. ...

9.4. Limba franceză: 48 lexeme, ex. brancadier "bran-cardier", buffetier/ère "bufetier", coiffeur/euse "coafor/eză", do-mestique "servitor", masseur/euse "masor/eză", serveur/euse "chel-ner" etc. ...

9.5. Limba latină: abra-ae (grc.) "servitoare", agaso-onis "rîndaș", agitator-oris "vizitiu", ministrator/ministratrix "îngrijitor/oare", tractor/oris "sclav băieș" etc. ...

9.6. O b s e r v a Ț i i

Diviziunea VII grupează, în română, 46 de lexeme; corelația de gen este pusă în evidență prin crearea opoziției m/f de către 27 de lexeme: zero/ă = 7, cabanier/ă; -ist/ă = 2, pedichiurist/ă; zero/-oare = 5, ingrijitor/oare; zero/easă = 3, portar / easă; zero/ită = 7, ospătar/ită; zero/-eză, coafor/eză. 13 lexeme marchează exclusiv masculinul (8 prin morfem zero - bărbier -, 4 cu -giu, canalagiu; 1 în -ă, călăuză); 4 lexeme acoperă numai termenul feminin al corelației de gen (2 în -ă, doică și 2 -istă, modistă); 2 lexeme selectează morfemul -ist numai pentru masculin (jurnalist, garagist), dar, formal, ele pot oricând să se combine cu -ă, prin adițiunea acestuia la -ist (dacă meseria respectivă poate fi exercitată și de femei).

Spaniola posedă 34 de lexeme clasificate astfel: 4 cuvinte diferențiază genul prin opoziția morfem zero/-a (doctor/a); forma -o/-a apare în 18 cazuri (cantiner/a), în schimb, opoziția de tipul -e/-a este absentă în această diviziune. Morfemul -a exclusiv pentru feminin (fără a forma opoziție semantică cu masculinul) este prezent la ama "jupîneasă", azafata "stewardesă", dueña "guvernantă", pasiega "doică", practicanta "infirmieră"; morfemul -o nu formează opoziție semantică cu femininul în cazul clavero "chelner", iar la lexemul gufa "călăuză" -a nu diferențiază masculinul de feminin, dar le poate suplini pe ambele. Morfemul -ista ca și în situațiile precedente, unifică prin marcă exprimarea m/f: taxista, masajista, ascensorista etc. ...

Italiana are 91 de lexeme, dar numai 12 realizează opoziția de gen : -e/-trice = 4 (massaggiatore/trice), -o/-a = 4

(pecoraio/a), -e/-ere = 3 (locandiere/era), -e/-a = 1 (pastore/a); predomină substantivele care exprimă numai termenul masculin al corelației de gen (60): 29 prin -o (lampionaio), 23 prin -e (tavo-leggiante), 5 prin -a (compagna); 1 compus (lavapiatti); tot în această categorie intră și formele duble (fanalaio - fanalista); femininul în exclusivitate apare la 10 substantive: 4 în -trice (nutrice), 6 în -a (maschera); 9 lexeme unifică masculinul cu femininul (1 prin -e, manicure; 9 prin -ista, lampista).

Din cele 48 de lexeme din franceză, 18 se încadrează în corelația m/f: 10 morfem zero/-ère (infirmier/ère), 8 -eur/-euse (serveur/euse); 20 de lexeme posedă în exclusivitate mărci ale masculinului (7 cu morfem zero - majordome, 7 în -eur, traiteur; 6 în -ier, liftier); mărci numai feminine au 6 substantive (1 în -euse, ouvreuse; 3 în -ière, chambrière; 1 în -ice, nourrice; 1 în -iste, cameriste); 4 lexeme neutralizează opoziția de gen într-o unică formă: 2 prin morfem zero (ménagère) și 2 compuse (ex. garde-malade).

Cele 16 lexeme din latină indică în exclusivitate meseriile deținute de anumite categorii de sclavi - situație specifică epocii -, deci trăsătura semantică comună va fi aceea de "sclav", la care se adaugă diferiți determinanți. Corelația de gen m/f apare într-un singur caz, sub forma opoziției morfem zero/-trix (ministrator/ministratrix); 11 substantive au numai formă de masculin (5 cu morfem zero, agitator; 4 în -us, sarcinarius; 2 în -o, anteambulo); 4 substantive dețin numai formă de feminin (2 cu morfem zero, ex. cistellatrix; 2 în -a, ancilla).

Specificul acestor meserii explică unele caracteristici romanice; de exemplu, în franceză sînt mai numeroase formele de fe-

minin comparativ cu alte diviziuni; proporția este favorabilă femininului și în italiană sau spaniolă; româna folosește combinația -ist + -ă chiar fără corespondent masculin, dar menține în mai mare măsură opoziția -giu/-giosică (specifică fondului lexical cu vechime foarte mare în limbă).

DIVIZIUNEA VIII

Formula semantică = (+) Animat (+) Masculin (-) Feminin

(+) Indice P "specialist cu funcție în armată"

10.1. Limba română: 33 lexeme, ex. artificier, artilerist, genist, pilot, rachetist, scafandru, tanchist, transmisio-nist etc. ...

10.2. Limba spaniolă: 32 lexeme, ex. artillero, aviador, escopetero "armurier", navegador "navigator", paracaidista "parașutist" etc. ...

10.3. Limba italiană: 44 lexeme, ex. armaiolo "armurier", artigliere "artilerist", marinaio "marinar", paramine "culegător de mine", petardiere "artificier", etc. ...

10.4. Limba franceză: 39 lexeme, ex. artificier "artificier", artilleur "artilerist", cannonier "tunar", démineur "deminator", timonier "timonier" etc. ...

10.5. Limba latină: 13 lexeme, ex. accensus-i "soldat", lictor-oris "ofițer purtător al snopului de nulele", mercenarius-ii "mercenar", naumachiarus-i "luptător naval" etc. ...

10.6. O b s e r v a ț i i

Componentele acestei diviziuni se caracterizează prin anumite trăsături particulare. În primul rând trebuie remarcată

deosebirea esențială dintre limbile romanice pe de o parte și limba latină pe de altă parte în ceea ce privește situația "semantică" a lexemelor respective: în timp ce, pentru latină, ele indicau cu prioritate "meseria, profesia" (se știe că, în imperiul roman stagiul militar fiind de cca. 20 de ani, presupunea în mod obligatoriu "profesionalizarea" tuturor soldaților în anumite direcții), în România se înregistrează o nouă nuanță, aceea de "funcție", uneori chiar temporară, în cadrul unei profesii mai largi, aceea de "militar".

Pentru perioadele vechi și medievală, asemănarea dintre limbile romanice și latină este încă evidentă și vizibilă, datorită similitudinilor de organizare militară.

În al doilea rând, substantivele în discuție, deși au posibilitatea de a se combina din punct de vedere gramatical, și cu morfeme specifice femininului, selecția socială o anulează pe cea formală, sistematică, și indică aproape în exclusivitate mărci specifice masculinului. Variantele feminine sînt admise numai în două situații: fie, extrem de puține, cele care indică o specializare care poate fi practică și de femei (chiar în afara sferei de "activitate militară") - ex. rom. sanitar/ă, it. miratore/trice), fie cele care se referă la noțiunea de "soție a celui cu o anumită funcție în armată", deci indică de fapt o deplasare a lexemului cu marcă de feminin în alt sector semantic care nu mai ține de exprimarea profesiei (cf. rom. general/ generăleasă, colonel / coloneleasă, maior / maioreasă etc.; în limba modernă, asemenea forme au din ce în ce mai mult un sens învechit sau chiar peiorativ).

Configurația sistemului de morfeme și distribuția lor este următoarea: lexemele marchează numai masculinu (25 prin morfem zero, iar celelalte prin -ist - aproape singurele cazuri în care -ist nu se combină cu marca femininului -ă).

Spaniola are 32 de lexeme, femininul fiind absent. Termenul masculin se exprimă prin următoarele variante: 16 cu morfem zero (ex. aviador), 10 în -o (artillero), 3 în -e (almirante), 1 în -a (califa), 2 în -ista (paracaidista); ca și în alte situații, adoptarea morfemului -a pentru masculine are loc numai în cazurile cuvintelor de origini neromane și din sfere ale vocabularului mai depărtate de nucleul central.

În italiană, diviziunea VIII cuprinde 44 lexeme, caracterizate în primul rând tot prin absența femininului ca termen independent; forme de feminin apar la 4 lexeme, în opoziție cu masculinul, sub varianta opozițională -e/-trice (miratore/trice); 3 lexeme selectează pe -ista (fără a cuprinde însă și trăsătura (+) feminin), așa cum se întâmplă în majoritatea cazurilor (ex. schemista, silurista). Cele 37 substantive cu forme exclusiv masculine prezintă variantele următoare: 11 în -o (armaiolo), 21 în -e (aiutante), 4 în -a (segretaria).

Franceza are 39 de lexeme care selectează numai mărci ale masculinului: 9 morfem zero (pilote), 10 în -eur (navigateur), 13 în -ier (artificier), 1 în -iste (phalangiste), 1 în -aire (militaire), 2 compuse (tambour-majeur).

Cele 13 lexeme din latină sînt toate masculine: 3 cu morfem zero (navigator) și 10 în -us (mercenarius).

DIVIZIUNEA IX

Formula semantică = (+) Animat (+) Masculin (+) Feminin
(+) Indice P "funcție clericală"

11.1. Limba română: 15 lexeme, ex. călugăr-ită, dascăl, popă, preot, predicator/oare, teolog etc. ...

11.2. Limba spaniolă: 14 lexeme, ex. archidiacono "arhidiacon", capillero "paracliser", fraile "călugăr", misionario "misionar" etc. ...

11.3. Limba italiană: 20 lexeme, ex. diacono "diacon" esorcista "preot esorcist", monaco/a "călugăr/iță", predicatore/a "predicator" etc. ...

11.4. Limba franceză: 12 lexeme, ex. prédicateur "preot predicator", missionaire "misionar" etc. ...

11.5. Limba latină: 11 lexeme, ex. antistita-ae "stareță", popa-ae "preot care pregătește sacrificiile", predicator-oris "predicator" etc. ..

11.6. Observații

Limba română repartizează cele 15 lexeme astfel: 3 se încadrează în corelația m/f (zero/iță, zero/-ă, zero/-oare); 12 substantive exprimă numai termenul masculin (10 prin morfem zero, 1 în -ă și 1 în -e).

În spaniolă, cele 14 lexeme exprimă opoziția m/f prin câteva variante: zero/-a (misal/a), zero/-esa (diacono/(e)isa), -o/-a (canónigo), -e/-a (celebrante); substantivul comendadora respinge opoziția cu termenul masculin, iar fraile, pe cea cu termenul feminin.

În italiană numai 2 lexeme marchează ambii termeni ai animatului (m/f): monaco/a oprin opoziția -o/-a, iar predicatore/a prin forma -ore/-ora; subst. mantellata exprimă numai femininul, masculin (12 în -o, parroco, 4 în -e, archiprete, 1 prin -ista, esorcista).

Limba franceză are 12 lexeme; nonne este feminin, iar celelalte aparțin masculinului (6 cu morfem zero, évêque, 2 în -aire, missionnaire, 2 în -eur, prédicateur, 1 în -ier, obédien-cier).

În latină, din totalul lexemelor cuprinse în această diviziune, numai unul exprima termenii m/f; 2 se limitează la sfera femininului (ambele în -a, monastria), iar 7 aparțin masculinului (3 prin morfem zero, predicator; 3 prin us, monachus, iar 1 prin a, papa).

Se observă, atât în latină, cât și în limbile romani-ce, predominarea netă a termenului masculin (față de feminin, dar și comparativ cu lexemele care se încadrează în corelația completă a genului).

În al doilea rând, trebuie să remarcăm specificul acestor lexeme: ele indică nu atât o profesie, cât o situație socială, și această caracteristică este cu atât mai evidentă, cu cât se trece de la domeniul latin la cel romanic. Această situație nu

poate fi despărțită de modificările sociale pe care le-a parcurs societatea sclavagistă pentru a trece la feudalism și apoi la alte forme de evoluție social-istorică.

Pentru limba română, grupul de lexeme ale diviziunii a IX-a a trecut în fondul pasiv al limbii și are un indice de frecvență extrem de redus (se apropie de zero în limbajul zilnic).

DIVIZIUNEA X

Formula semantică = (+) Animat (+) Masculin (±) Feminin
(+) Indice P "specialist sportiv"

12.1. Limba română: 15 lexeme, ex. alergător/oare, alpinist/ă, arbitru, atlet/ă, boxer, cascador/oare etc. ...

12.2. Limba spaniolă: 16 lexeme, ex. agonista "luptător", alguacillo "călăreț la coridă", compromisario "arbitru", picador "dresor de cai pentru coridă", trapecista "trapezist" etc.

12.3. Limba italiană: 19 lexeme, ex. allenatore/trice "antrenor", automobilista "automobilist", hocheista "hocheist", pattinatore/trice "patinator/oare" etc. ...

12.4. Limba franceză : 17 lexeme, ex. automobiliste "automobist", dresseur/euse "dresor/oare", jockey "jocheu" etc...

12.5. Limba latină: 11 lexeme, ex. gladiator-oris "gladiator", lanista "profesor de gladiatori", murmillo-onis "gladiator care luptă cu plasa" etc. ...

12.6. Observații

În limba română, aceste lexeme se repartizează în două categorii: prima cuprinde 11 substantive care exprimă ambii termeni ai genului (7 în cadrul opoziției -ist/ă, 3 sub forma zero/-oare și 1 morfem zero/-ă, atlet/ă), iar a doua lexemele care anulează opoziția de gen prin opțiunea exclusiv în favoarea masculinului (3 cu morfem zero, boxer, și 1 în -u, arbitru).

În spaniolă, 12 lexeme realizează opoziția m/f (6 sub forma morfem zero/-a, 6 prin -o/-a); 4 lexeme, selectarea lui -ista neutralizează genul (equilibrista).

În italiană 4 substantive exprimă diferența de gen, prin forma -e/-trice, ex. pattinatore/trice); 5 aparțin în exclusivitate masculinului (3 în -o, fantino + 2 în -e, lanciadore), iar 10 dintre ele preferă pe -ista, ex. doppiata, rezultatul fiind suprinerea formală a exprimării genului.

6 dintre substantivele franceze se încadrează în termenii m/f ai corelației de gen (1 prin opoziția cons.surdă/cons.sonoră, ex. sportif/sportive și 5 forma -eur/-euse, nageur/-euse); 10 substantive selectează numai morfeme de masculin (5 morfem zero, ex. arbitre, 2 în -ier, 3 în -eur, iar 1 - automobiliste - preferă pe -iste).

Cele 11 lexeme din latină aparțin în exclusivitate masculinului, situație care se explică foarte bine pornind de la coordonatele istorico-sociale ale lumii antice în general. Dintre acestea, 5 se combină cu morfemul zero (pugnator), 3 cu -us (taurarius), 2 cu -o (campio), 1 cu -ista (lanista).

Se constată, în general, predilecția unor asemenea lexeme pentru termenul masculin - uneori și pentru morfeme care anulează distincția de gen - și, prin urmare, inferioritatea numerică a femininelor sau a substantivelor care realizează opoziția de gen.

Odată cu nuanțarea mai bogată a terminologiei sportive, își fac apariția în limbile romanice și unele influențe neromanice (cf. cuvintele engleze din franceză de ex.), după cum, în română, sînt frecvente împrumuturile din idiomuri romanice sau neromantice.

Aceste noi cuvinte se adaptează de obicei normelor limbii de bază (vezi, în română, tendința de încadrare a lor în categoria substantivelor cu forme pentru masculin și feminin), deși uneori ele se mențin într-o oarecare "rezervă". În latină re apare trăsătura semantică "ocupație specifică sclavilor".

13.0. OBSERVATII FINALE

Diferența cifrică destul de mare dintre română și celelalte limbi romanice se explică și prin deosebirile existente între sursele de material folosite (dicționare), dar, mai ales ca urmare a altor condiții:

a/ Inexistența în română a unui însemnat număr de nume de meserii și meseriași (ex.sp. aceitunero "culegător de măsline", acemilero "mînător de catîri", cauchero "muncitor de pe plantațiile de cauciuc" etc. ...).

b/ Inexistența în română a unor lexeme independente este suplinită prin exprimări analitice (ex. pentru nuanțarea noțiunii de "vînzător", iată cîteva exemple comparative română/spaniolă: barquillero "vînzător de gofre" / bellotero "vînzător de ghindă" / botijero "vînzător de ulcioare" / botillero "vînzător de vechituri" / cafetero "vînzător de cafea" / comisero "vînzător de cămăși" / castahero "vînzător de castane" / cebadero "vînzător de orz" etc. ...

c/ Trecerea în fondul pasiv al limbii române a unor cuvinte ca ceaprazar, zaraf, boiangiu, geambas, simigiu, lampagiu și încă multe altele (vezi pct.13.1.).

Important însă în această situație este faptul că diferența cantitativă remarcată nu afectează și nu modifică formele de organizare prin gen a respectivului sector lexical și, drept urmare, nici concluziile de fond ale lucrării în stadiul în care se află în prezent.

In aceeași ordine de idei se constată sporul cantitativ al lexicului profesional în limbile romanice comparativ cu latina; acest fapt trebuie asociat în mod mai mult sau mai puțin direct cu schimbarea realității sociale⁸⁵. Diversificarea aspectelor activității omului în feudalism și apoi în capitalism a dus la crearea unor noi meserii⁸⁶ și, drept urmare, a unor noi denumiri de profesii și profesioniști. Acest lucru se reflectă și în formula semantică stabilită: elementele stabile, de continuitate, sînt (+) ANIMAT și (+) INDICE P - componente ale formulei semantice atît în latină, cît și în limbile romanice - ; MASCULINUL SI FEMININUL, în raport de comutare foarte des în latină (deseori masculinul exclu-zînd femininul), devin în idiomurile romanice în raport de egali-

85. Cf. A.Martinet, Elemente de lingvistică generală, p. 223:
 " ... dezvoltarea unei limbi depinde de evoluția nevoilor de comunicare ale grupului care o întrebunțează. Bineînțeles, evoluția acestor nevoi este în legătură directă cu evoluția intelectuală, socială și economică a acestui grup. Lucrul este evident în ceea ce privește evoluția vocabularului: apariția unor noi bunuri de consum atrage după sine noi denumiri; progresul diviziunii muncii are drept urmare crearea de termeni noi, corespunzători noilor funcții și noilor procedee. Aceasta merge mîna în mîna cu uitarea termenilor care desemnează obiecte și procedee părăsite ... Aceasta presupune că necesitatea de a desemna obiecte sau experiențe noi va antrena nu numai o lărgire a lexicului, ci, în primul rînd, o creștere a complexității enunțurilor".

86. Cf. Andrei Oțetea, Renasterea, Ed.Stiințifică, Buc., 1964, cap. Renasterea economică, p.46-94; Georges Mongrédien, Viata de toate zilele în vremea lui Ludovic al XIV-lea, Ed. Minerva, p.150-171; Jaques le Gorff, Civilizația occidentului medieval, Ed.Stiințifică, București, 1971, cap. VII, p.272-341.

tate - pentru marea majoritate a substantivelor analizate aici -, prin urmare includ indicele (+) cu regim obligatoriu - (+) MASCULIN, (+) FEMININ -.

Chiar unele denumiri ale meseriilor (și ale profesiștilor respectivi) divizate pînă la cele mai mici subspecializări, sau bogăția de variante (mai ales în limbile romanice occidentale), reflectă, după unii autori⁸⁷, situația tipic feudală, cînd excesul de specializare corespundea unor interese locale sau mai generale de a încasa impozite pentru exercitarea a cît mai multe profesii.

În vremea din urmă, îmbogățirea și modificarea lexicului profesional este în bună parte tributară mai multor factori specifici lumii contemporane.

Pe de o parte dezvoltarea ascendentă și plurivalență a tehnicii a determinat apariția unor termeni corespunzători noilor specialități, pe de altă parte, relațiile de colaborare internațională în acest domeniu au ușurat răspîndirea rapidă a acestei noi terminologii.

Așa se face că, multitudinea de termeni de proveniență feudală sau incipient-capitalistă se caracterizează mai ales prin specific național-teritorial (în afara fondului etimologic comun romanic, dar foarte sărac), în timp ce denumirile născute odată cu dezvoltarea tehnicii și științei se remarcă prin caracterul lor în general universal, transmis limbilor care adoptă noțiunea sau obiectul ce reprezintă inovația⁸⁸.

87. G.Mongrédien, Viata de toate zilele p. 168.

88. Si unele lexeme neromanice se încadrează de obicei în limitele acestui proces comun.

Așa încît, evoluția lingvistico-socială a lexicului profesional în România a parcurs trei etape:

A/ În latină, cu fond sărac (288 lexeme) predomină diviziunea a VI-a "specialist administrativ", după care urmează diviziunea I; mai mult de jumătate dintre aceste lexeme au dispărut odată cu dezmembrarea lumii romane și cu dispariția aspectelor ei specifice de civilizație materială și spirituală.

B/ Dezvoltarea unor formațiuni economico-sociale fondate pe alte principii și caracterizate prin alte coordonate (feudalismul și apoi capitalismul) se reflectă în lexicul meseriilor prin terminologii diferite de la un teritoriu la altul, deseori de origini ne-latine.

În această etapă începe să predomine diviziunea I "meseriaș".

C/ Universalitatea evoluției științei și tehnicii în epoca contemporană are drept corespondent o "unificare" terminologică⁸⁹ (și deseori și o unificare de exprimare formală - vezi capitoul următor), la care se adaugă caracterul "deschis" al respectivei diviziuni (care se îmbogățește într-un ritm extrem de rapid).

În timp ce unele diviziuni (ex. II sau III în română) merg spre "închidere", ca urmare a unei foarte slabe frecvențe, altele (în special V și VI în toate limbile romanice) își dezvoltă trăsătura semantică "deschis"; ambele tendințe nu pot fi separate de anumite direcții în evoluția realității extra-lingvistice. Acest fapt este remarcat, ca element de "metalimbă" de către Sapir⁹⁰, Bloomfield⁹¹, Jespersen⁹², Mounin⁹³ și alții

89. Cf. observațiile asupra universalităților semiotice (p.51).

90. Sapir, Le langage, p.203.

91. Bloomfield, Language, p.139-140.

92. Jespersen, Progress in language, cap.CXI.

93. Mounin, op.cit.p. 157.

13.1. Comparativ cu celelalte teritorii romanice, cel românesc se distinge printr-o organizare social-economică singulară. Acest fapt a dus la o oarecare modificare a raportului dintre diferitele diviziuni în interiorul lexicului profesional.

În special diviziunile II și III se resimt de pe urma acestei situații; ele se situează oarecum la periferia lexicului profesional, devin tot mai mult o componentă a fondului "pasiv" al limbii. Lexeme ca băcan, cîrciumar, negustor etc. , deoarece sînt simboluri lingvistice ale unui sector economic dispărut (comerțul și industria particulare) au fost de fapt înlocuite (pentru sensurile similare din economia socialistă) prin exprimări predominant sintagmatice (ex. vînzător + la + Alimentara, Aprozar etc. ; vînzător + de + cărți, înghețată etc.). Cele cîteva care s-au menținut în forma inițială indică de fapt o noțiune puțin diferită, aceea de "mic producător" (cf. lăptar, zarzavagiu etc.).

De altfel, în română, diferențierea de specializare se face în mod aproape obișnuit cu ajutorul unor sintagme; cele mai frecvente sînt următoarele:

a/ mester + de + cufer, chei etc. Sintagma apare mai ales la cuvinte vechi și cu frecvență redusă; în asemenea situații, elementele sintagmei intră în relații gramaticale obligatorii. Pe măsură ce cuvintele respective intră în fondul activ, ele se pot dispersa de "lexemul semnal" și de elementele de relație : (mester) zugrav, fierar, zidar etc.

b/ vînzător + de + semințe, cartofi, lemn etc. (indiferent de circulația cuvîntului).

c/ specialist + în + fier forjat, beton, telecomunica-

ții, electronică etc. Si aici, odată cu intrarea acestor cuvinte în vocabularul uzual, dispare relația obligatorie între elementele sintagmei, iar lexemul respectiv poate fi înlocuit printr-un echivalent care să funcționeze independent (specialist în beton / betonist, specialist în electronică / electronist, specialist în frigotehnică / frigotehnist etc. ...). Sub acest aspect româna diferă destul de mult de celelalte limbi romanice, prin folosirea a numeroase formații analitice, formații care au drept corespondenți români occidentali lexeme independente. Probabil că această deosebire provine din decalajul de dezvoltare socială-economică-culturală existent între România balcanică și cea occidentală pînă într-o epocă nu prea îndepărtată. Deosebirea începe să se atenueze (și îmbogățirea vocabularului profesional din ultimii ani constituie cea mai bună dovadă în acest sens) odată cu avansarea procesului de încadrare a României în coordonatele tehnico-economice generale europene.

d/ Formula doctor + în + ... este identică cu modelul aceluiași tip din spaniolă, italiană, franceză (doctor + en + ...; doctor in + ...; docteur + en + ...), dar sfera lor de folosire se reduce la un sector restrîns (specializare științifică). Evidențierea genului nu este posibilă decît prin sintagmă, dată fiind indiferența unor astfel de formule față de opoziția de gen⁹⁴.

În ultimul timp au apărut și continuă să apară termeni noi, simboluri lingvistice ale noilor situații: cooperator, cooperatist, colectivist etc. ... Aceasta este un proces în plină evoluție și se manifestă în structura lingvistică în două principale

94. Din același motiv, la diviziunea a IV-a predomină morfemul zero sau -ist pentru masculin + feminin.

direcții: pe de o parte apariția de lexeme noi (asfaltor, betonist, pavator, amenajator, reglor, presator, debitator, pantografist, rectificator, tratamentist, sculer, coordonatist, ascuțitor, frigotehnist, termotehnist, compresorist - toate exemplele de mai sus sînt extrase din anunțurile pentru oferte de servicii din Informația Bucureștiului din 14.VII.1972), pe de altă parte exprimarea nuanțelor unei specialități prin formule analitice (lăcătuș mecanic / lăcătuș montator / tehnician mecanic / tehnician auto / tehnician piese schimb ; mecanic auto / mecanic întreținere / mecanic poduri rulante etc. ; sau, în Nomenclatorul funcțiilor de bază din aparatul ministerelor și celorlalte organe centrale, Scînteia din 13.III.1973: inginer economist, chimist etc., revizor contabil principal, consultant arbitral, funcționar administrativ principal, personal de conducere și întreținere auto etc....). Spre deosebire de situația descrisă mai sus (p.94), termenii acestor noi formații nu pot fi separați fără a provoca astfel o deformare a indicelui semantic. Rămîne de văzut dacă organizarea și funcționarea lexicului vor permite în viitor acest lucru.

14.0. In majoritatea cazurilor luate în discuție, opozițiile morfematice după gen realizează ordonarea lexemelor în interiorul cîmpului semantic respectiv. Sub acest aspect se poate vorbi despre o s i m e t r i e funcțională realizată de sistemele de morfeme specifice corelației de gen, între structura lexicală și cea gramaticală-nominală a limbilor romanice (vezi și concluziile părții I).

Morfemul -ista neutralizează în general opoziția de gen, mai precis, apare cu precădere în situațiile care se remarcă

fie prin caracterul mai abstract al denumirii respective (sp. coleccionista), fie printr-o oarecare "indiferență" a lexemului față de gen (ex.sp. telefonista).

Selecția socială își impune normele sistemului de forme gramaticale; sînt cazuri cînd ar fi posibilă substituirea formei de masculin prin cea de feminin (în special în română), dar inexistența socială a situației o anulează (div. VIII).

14.1. Foarte clar apare funcția de clasificator a morfemului de gen în cazul lexemelor la care alternanța morfemelor de gen corespunde unor modificări semantice care deplasează cîteodată cuvîntul în altă diviziune a cîmpului semantic respectiv, sau chiar în alt sector al lexicului (42 de lexeme în română, 99 în spaniolă, 144 în italiană, 74 în franceză, 75 în latină) .

Astfel, opoziția -e/-a, morfem zero / -a (în spaniolă) corespunde unei opoziții semantice A/I; primul termen (-a, -o, morfem zero) cumulează trăsăturile ANIMAT + MASCULIN (persoana cu o anumită meserie), iar al doilea (-a) indică trăsăturile INANIMAT + FEMININ (un obiect sau o condiție de exercitare a profesiei respective); ex. caballerizo "grăjdar" / caballeriza "grajd", comisario "comisar" / comisaria "comisariat", conserje "portar" / conserja "loja portarului", soldador "sudor" / soldadora "aparat de sudură" etc.

În franceză, morfemul zero sau -eur indică simbolurile MASCULIN + ANIMAT, iar -euse, -erie FEMININ + INANIMAT ;ex. concierge "portar" / conciergerie "închisoare", relieur "legător de cărți" / relieuse "mașină de legătorie" etc.

In italiană, marca -e = MASCULIN + ANIMAT, iar -trice = FEMININ + INANIMAT + ANIMAT; ex. maceratore "muncitor care topește inul" / maceratrice "mașină de topit inul" etc. In cazul lui sarchiatore "muncitor care plivește" / sarchiatrice "muncitoare care plivește" / sarchiatrice "mașină de plivit", marca t-trice are ca trăsătură constantă FEMININUL, la care se pot adăuga (în raport de comutare) fie trăsătura ANIMAT, fie INANIMAT, astfel încât contextul capătă rolul de indice semantic al opoziției A/I.

In română există două variante ale aceleiași situații: una binară și alta ternară.

In cazul opoziției binare (1), morfemul zero (-ist) indică trăsăturile MASCULIN + ANIMAT, iar formele -oare, -oaică, -ă trăsăturile FEMININ + INANIMAT : ascuțitor / ascuțitoare, brânzar / brânzoaică, rabotor / raboteză, tocilar / tocilă etc.

In cazul opoziției binare (2), morfemul zero = MASCULIN + ANIMAT, iar -ă, -gie, -zero(2) = FEMININ + INANIMAT (denumirea profesiei) : medic / medicină, profesor / profesorat, psiholog / psihologie etc.

Pentru opoziția ternară, morfemul zero sau -giu indică MASCULIN + ANIMAT, iar -rie FEMININ + INANIMAT (locul unde se exersează o profesie), în timp ce al treilea termen, exprimat prin -iță, -easă semnalează indicii FEMININ + ANIMAT; ex. boiangiu / boiangioaică / boiangerie, brutar / brutăreasă / brutărie; frizer / frizeriță / frizerie, olar / olăreasă / olărie etc.

Situația caracteristică limbii române provine din valorile anumitor indici. In timp ce, în alte limbi romanice, morfelele genului cuprind deseori trăsături cumulative (ex.fr. -euse = FEMININ + ANIMAT, FEMININ + INANIMAT), româna creează opoziții ter-

nare, în care fiecare termen deține o anumită funcție - morfemul de gen nu apare în general în opoziție de neutralizare. Este de remarcat aici asemănarea vizibilă cu latina unde opozițiile de morfeme corespund tot astfel unor opoziții A/I: ex. furnarius "brutar/furnaria" "brutărie", -us pentru masculin + animat /-a pentru feminin + inanimat; uestiarius "negustor de haine" / uestiarium "cameră pentru haine" -us este indice al termenilor masc. + animat, iar -um pentru neutru + inanimat, etc. ...

Ceea ce merită evidențiat în aceste situații din latină este următorul fapt: dacă în ceea ce privește funcționarea gramaticală a morfemelor ("declinarea") nu totdeauna cele trei genuri aveau la dispoziție sisteme de mărci specifice, în procesul de menținere a nuanțării semantice, unele morfeme de gen funcționează eficient pentru indicarea anumitor aspecte lexicale. Este o caracteristică pe care o păstrează mai ales limba română, prin opozițiile de tip ternar pe care le stabilește.

14.2. În spaniolă, numai în două cazuri situația se schimbă: animatul este marcat de termenul feminin, iar inanimatul de masculin; explicația ar trebui căutată în specificul feminin al meseriilor respective, deci în regimul impus de sfera semantică: violetera "vînzătoare de violete" / violetero "vas în care se pun violetele" și costurera "croitoreasă" / costurero "mașină de croit și cusut".

În română, opoziția folosește alți termeni: morfem zero = MASCULIN + ANIMAT, -eașă = FEMININ + ANIMAT, morfem zero₂ = NEUTRU + INANIMAT (spălător/spălătoreasă/spălător "chiuvetă").

Prin specificul neutrului românesc, diferența apare foarte clar la plural; dacă la singular morfemul zero poate desemna trăsăturile MASCULIN + ANIMAT, INANIMAT, această posibilitate dispare la plural - tema lexicală selectează o altă serie de morfele pentru inanimat față de animat și astfel devine evidentă și deosebirea semantică. Asemănător se petreceau lucrurile și în latină: analecta (m) "sclav care mătură frămiturile" / analecta-orum (n) "frămituri" sau unguentarius (m) "negustor de alifii" / unguentarium "cutie pentru alifii (n). Si aici procesul de diferențiere în raportul temă-morfem de gen ajută la marcarea opoziției ANIMAT/INANIMAT.

14.3. Apar și cazuri în care morfemul femininului indică ANIMATUL (opoziția de sex la persoane), dar și INANIMATUL (obiect în legătură semantică cu meseria respectivă). În asemenea situații clasificarea prin morfem de gen nu rezolvă nimic, nu este eficientă și nici posibilă decât pentru izolarea unui singur termen - masculinul; în rest, individualizarea semantico-gramaticală se realizează numai prin context (relațiile sintagmatice nu ar modifica tipul de relații dintre determinant și determinanți, deoarece acestea sînt conduse de regimul morfemului): capitán "căpitan, general" / capitana "vas amiral, soția căpitanului"; jardinero "grădinar" / jardinera "jardinieră, trăsurică cu două roți, soția grădinarului" etc. ... Asemănător se petrec lucrurile și în latină (ambubaia "baiaderă, cicoare sălbatecă") sau în italiană (sarchiatrice "muncitoare care plivește, mașină de plivit"). Aceasta înseamnă că, deși semantica poate dirija selectarea și repartizarea morfemelor de gen, există substantive care se pot sustrage acestui proces, atunci cînd intervin sensuri inițial figurate.

14.4. Uneori, diferitele tipuri de opoziții morfemice realizează concomitent atât termenii corelației de gen, cât și diferența semantică specifică "producător/vînzător"; ex. sp. camisero "vînzător de cămăși" / camisera "lenjereasă", quesero "brînzar" / quesera "vînzătoare de brînză" etc. ... Intr-o situație asemănătoare se găsesc multe dintre lexemele diviziunii III în toate limbile romanice.

14.5. Alteori, unicul morfem posibil al unui lexem nu rezolvă indicarea diferenței semantice - de aici și importanța analizei contextului⁹⁵. Ex. sp. clarinete "clarinet, clarinetist" (-a funcționează în același timp ca marcă a inanimatului și a animatului), maestra "școală de fete, profesoară, riglă de zidărie" (de data aceasta, forma în -a este asociată unor noțiuni care aparțin la cu totul alte cîmpuri semantice) etc....La fel se comportă și rom. coșar "cel ce scutură coșurile, împletitor de coșuri de nuiete, încăpere unde se păstrează paiele" sau în italiană cavallaro "păzitor de herghelie, curier", fattorino "băiat de prăvălie, curier de bancă, factor poștal, comisionar", inviato "correspondent de ziar, ambasador", cinematografista "producător de filme, operator cinematografic", carpentiere "rotar, dulgher", marescalo "portcovar, mareșal" etc.; franceza are de asemenea cazuri asemănătoare: conducteur/trice "călăuză, vatman, șofer", metteur "montor, regizor, paginator", restaurateur/trice "restaurator ar -

95. Cf. Martinet, Elemente ... p.57 : "fiecărei diferențe de sens îi corespunde în mod necesar o diferență de formă undeva în mesaj".

tistic, patron de restaurant" etc.; latină actor-oris "agitator, om de afaceri, actor"; antecessor-oris "călăuză, profesor", figulus-i "olar, cărămidar" sculptor-oris "săpător, sculptor" etc. ...

14.6. Cîteodată, substituirea unui morfem prin altul deplasează lexemul respectiv din sfera semantică inițială, sau chiar îi poate schimba poziția morfologică. Astfel, în spaniolă cartero "factor poștal" / cartera "portofel", clavero "chelner" / clavera "presă pentru cuie", laborero "tăbăcar" / laborera "brodeză" etc. ...; rom. plugar "țăran" / plugară "marcă de țigări", cîrciumar / cîrciumărită, cîrciumăreasă "soția cîrciumarului, specie de floare", corăbier "cel ce lucrează pe o corabie" / corăbioară "prăjitură", diplomat "funcție în diplomație" / diplomat, diplomată "abil/ă" - adj.- etc. ; uital. guidatore "vizitiu, șofer" / guidatrice "călăuză", pettinatore "dărăcitor, coafor" / pettinatrice "coafeză" etc. ; fr. sardinier "pescar de sardele" / sardiniere "muncitoare la fabrica de sardele", friteur "bucătar, vînzător de alimente prăjite" / friteuse "muncitoare care prăjește pește" etc. ... ; latină: argentarius-ii "argentar" / argentarius-a-um "de argint" -adj.-, magister-tri "profesor" / magistra "preoteasă" etc.

14.7. În sfîrșit, la unele lexeme morfemul de feminin nu indică decît o situație socială "soția celui cu un anumit grad cu o anumită funcție sau meserie"; această categorie era inexistentă în latină și apare în limbile romanice ca urmare a emancipării femeii și a participării ei la viața socială, mai întîi în calitate de soție și mult mai tîrziu ca practiciană. De exemplu, în spa-

niolă: militar/militara, mayoral/mayorala, herrero/herrera etc. În franceză, funcția opozițiilor morfematice este preluată în cele mai multe cazuri de opoziția dintre formele masculine și cele feminine ale articolelor: la colonelle, la maîtresse, la générale, la maréchale etc. ...; în codul scris, se observă și apariția mărcii -e, frecventă pentru feminin. În română, tipul coloneleasă, generăleasă este, în cel mai bun caz, învechit, dacă nu chiar peiorativ (la fel ca doamna inginer, doamna doctor, adică "soția inginerului", "soția doctorului").

Caracteristic pentru limba română este însă faptul că, în concordanță cu funcția de comunicare, repartiția morfemelor de gen în lexicul profesional reflectă situația de fapt: morfemul de feminin indică persoana de sex feminin care practică o anumită meserie, și nu calitatea de soție a profesionistului respectiv.

14.8. Pentru majoritatea substantivelor prezentate (adică acelea la care selectarea morfemului nu influențează genul semantic), clasificarea lexicală romanică coincide în mare cu clasificarea gramaticală, realizându-se astfel o simetrie tipologică gramatical-lexicală, atât prin inventarul de morfeme ale genului folosite, cât și prin specificul relației temă - marcă ⁹⁶.

În română această observație este valabilă chiar și în cazul morfemului (de origine sufixală) -ist, care intră aproape totdeauna - și mult mai des decât în oricare limbă romanică - în raport de adițiune cu morfeme ale femininului (în special cu -ă).

96. Vezi cap. Genul și descrierea structurii nominale.

In italiană situație se apropie de cea din spaniolă.

In franceză se realizează de asemenea o simetrie tipologică gramatical-lexicală, dar specific franceză, adică prin anularea funcției distinctive a morfemului de gen⁹⁷. In puținele cazuri în care această funcție se păstrează, ea se exprimă nu prin opoziții pur morfematice, ci prin unele sufixe specializate, așa cum s-a văzut mai sus.

14.9. Morfemul de gen clasifică uneori elemente la nivel lexical atunci când modificările în selectarea formală antrenează deplasarea substantivului în alt câmp semantic (sp. cartero/cartera).

In spaniolă această funcție revine aproape în exclusivitate mărcii genului (dată fiind unitatea perfectă a exprimării numărului prin marca "universală"- S), în timp ce în română apare deseori la marca de număr (deci nu afectează în primul rând câmpul semantic luat în discuție).

14.10. Prin urmare, în limbile romanice la care ne-am referit, câmpul lexical al meseriilor, trăsătura "profesionist" se definește pe de o parte prin comunitate de trăsături semantice, iar pe de altă parte prin fixarea unui ansamblu de trăsături funcționale proprii, regăsite în totalitatea lor și în structura nominală a organizării gramaticale.

In română, italiană și spaniolă selecția socială impune destul de des forma de masculin sau feminin deși, gramatical,

97. Vezi și datele prezentate în Quelques remarques sur la flexion nominale romane, S.R.L.R., Bucurest, 1970.

aproape toate lexemele au posibilitatea de a se combina cu morfeme de masculin, cît și cu cele de feminin. Intre aceste limbi există o asemănare în ceea ce privește simetria de organizare a substantivului după gen (gramatical + lexical). Deosebiri apar mai ales între română pe de o parte și celelalte limbi romanice pe de altă parte; se remarcă în primul rînd bogăția de termeni și diferențierea lor accentuată în spaniolă, italiană, franceză (fiecare ramură și subdiviziune profesională își are denumirea proprie, prin lexeme diferite).

14.11. Spre deosebire de situația comună limbilor romanice occidentale, în care sufixul cu valoare de morfem -ista neutralizează opoziția m/f, dar indică în exclusivitate termenul personal al corelației de gen, există și cazuri cînd același morfem sugerează atît persoana care exercită o profesie, cît și un obiect în legătură cu meseria respectivă (ex. sp. clarinete); modelul nu este caracteristic limbii române (ANIMATUL și INANIMATUL nu se folosesc în general de mărci identice în cîmpul semantic analizat).

14.12. În ultimul sfert de secol, diferite lexeme, deși au rămas în inventarul vocabularului românesc, au suferit unele modificări semantice; ex. foste denumiri de meseriași circulă cu funcție de nume proprii (Orzaru, Boiangiu, Dogaru, Frisăcaru etc.) Altele păstrează numai una dintre trăsăturile semantice caracteristice (ex. rom. -plantator/oare = "cel ce plantează și îngrijește o plantație" și nu "cel ce posedă o plantație și o lucrează cu muncă străină" sau restaurator/oare = "cel ce restaurează o operă de artă" și nu "proprietar de restaurant" etc. ...

14.13. Aplicarea procedeelor de analiză de mai sus scoate în evidență în primul rînd posibilitatea genului de a se comporta - în limbile romanice moderne - ca unul dintre indicii de ordonare, de "clasificare", a elementelor subordonate într-un fel sau altul categoriei. Această caracteristică își menține valabilitatea atît pentru structura gramaticală, cît și pentru cea lexicală (cel puțin în ceea ce privește cîmpul semantico-lexical care a fost supus analizei în prezenta lucrare). Din acest punct de vedere, s-a păstrat o continuitate aproape perfectă între latină și limba română, la care se adaugă similitudinile de organizare și funcționare a lexicului profesional între română, spaniolă, italiană. Franceza reprezintă punctul de discontinuitate prin neglijarea posibilităților formale de exprimare a genului.

Deci, față de latină, limbile romanice - în majoritatea lor - au cîștigat un plus de precizie în organizarea și funcționarea sistemului de morfeme nominale (sub aspect gramatical). Nu același lucru se poate spune despre lexic; pierderea termenului INANIMAT-NEUTRU din cadrul corelației de gen a creat anumite "goluri" în procesul de diferențiere semantică

$$I / A^{m/f}$$

Acest lucru este evident dacă se compară situațiile din română pe de o parte (unde păstrarea corelației ternare de gen își dovedește eficiența în nuanțarea unor subcîmpuri semantice), cu cele din idiomurile romanice occidentale pe de altă parte (foarte des în aceste limbi un singur morfem este obligat să funcționeze ca marcă a inanimatului, cît și ca indice al animatului).

Una dintre cele mai vizibile caracteristici romanice comune din acest punct de vedere, și care atenuează "dezacordul" mai vechi dintre Galo-Romania și restul teritoriului romanic, ni se pare a fi tendința, din ce în ce mai pronunțată, de a încadra formele "unice" în termenii corelației de gen.

Bibliografie generală

- Adrados R.Francisco, - Estructura del vocabulario y estructura de la lengua, vol. Problemas y principios del estructuralismo lingüístico, Madrid, 1967
- Apresjan J., - Analyse distributionnelle des significations et champs sémantiques structurés, Langages 1/1966
- Baldinger Kurt, - Teoría semántica - hacia una semántica moderna, Alcalá, Madrid, 1970
- Bondarko A.V., - Grammaticeskaja kategorija i kontekst, Leningrad, 1971
- Brøndal V., - Théorie du genre grammatical, B.C.L.C., 1935
- Bustos (de)Tovar Eugenio, El campo asociativo de la palabra, vol. Problemas y principios
- Cantineau J., - Le classement logique des oppositions, Word II - 1/1955
- Chevalier J.Ch., - Eléments pour une description du groupe nominal, Le français moderne, oct.1966
- Cerny Jiri, - Sobre el origen y la evolución de las categorías morfológicas, Español actual 17/1970
- Coşeriu Eug. - Pour une sémantique diachronique structurale, T.L.L. II-1, Strasbourg, 1964
- Criado de Val M., - Gramática española, 3-a ed., Madrid, 1959
- Diaconescu Paula - Structură și evoluție în morfologia substantivului românesc, Ed. Acad. RSR, Bucu-
rești, 1970

- x x x - Dialectica materialistă, metodologia generală a științelor particulare, București, 1963
- Dubois Jean - Distribution, ensemble et marque dans le lexique, Cahiers de lexicologie 4/1964
- idem - Grammaire structurale du français, I, Paris, 1965
- Dubois J.- Irigaray L. - Les structures linguistiques de la parenté, Cah. de lex. 1/1966
- Ernout A., - Aspects du vocabulaire latin, Paris, 1954
- Façon Nina, - Grammatica storica della lingua italiana, Ed. Did. și Pedag., București, 1964
- Fodor I., - The Origin of grammatical Gender, Lingua, 1959
- García Bardon Salvador, - Estudio estructural del español, Louvain, 1967
- Goga Ecaterina, - Situația neutrelui în limba română actuală, vol. Omagiu lui Alex. Rosetti, Buc. 1965
- idem - Raportul între corelația de gen și cea de număr în spaniola contemporană standard, Analele Universității București - seria Limbi romanice -, 1969
- idem - Observaciones acerca de unos tipos nominales en español y latín, R.R.L. 4/1970
- idem - Observații asupra categoriei gramaticale, Analele Univ. Buc., -seria Limbi romanice -, 1971
- Gougenheim G., - Système grammatical de la langue française, Paris, 1960
- Graur Alex. - Tendințe actuale ale limbii române, Ed. St., Buc. 1968

- Greemberg J., - Universals of language, Cambridge, 1963
- Greimas A.J., - Sémantique structurale, Paris, 1969
- Guiraud P., - La sémantique, Paris, 1962
- idem - Les champs morpho-sémantiques, B.S.L. I / 1956
- Guțu-Romalo V., - Morfologie structurală a limbii române, Ed.Acad.RSR, 1968
- Hall Robert Jr., - The neuter in Romance: a pseudo-problem, Word 21-3/1965
- Hjelmslev L., - Animé et inanimé, personnel et non-personnel, T.I.L. I/1956
- Iordan Iorgu, - Limba română contemporană, București, 1956
- Jakobson R., - Les études typologiques et leur contributions à la linguistique comparée, vol. Essais de ling.gén. trad.Ruwet
- Jespersen O., - Efficiency in Linguistic Change, Copenhagen, 1941
- Katz - Fodor - The Structure of a Semantic Theory, Language, 39/1963
- Katz - Postal - An integrated Theory of linguistic Description, Cambr.1964
- Kurylowicz J., - L'évolution des catégories grammaticales, vol. Problèmes du langage, Paris, 1966
- Leontiev N.A., - Cu privire la problema sistemului lingvistic individual, R.P. 4/1970
- Leontiev A.A.
- x x x - Lingvisticeskie problemi naucino-tehniceskoi terminologhii, Moskva, 1970
- Lyons John, - Structural Semantics, Oxford, 1963
- Manoliu-Manea Maria, - Cîteva categorii semice iterative române, SCL 3/1968

- Martin Alonso, - Gramática del español contemporaneo, Madrid, 1968
- Martinet A., - Réflexions sur les universaux du langage, Folia ling. 1/1967
- idem - Elemente de lingvistică generală, trad. P.Miclău, Buc.1970
- Matoré G., - La méthode en lexicologie, Paris, Didier, 1954
- Marcus Solomon, - O analiză sincronică a genului gramatical, SCL 3/1962
- Miclău Paul, - Le signe linguistique, Paris - București 1970
- Mok Q.I.M., - Contributions à l'étude des catégories morphologiques de genre et de nombre dans le français parlé actuel, Paris, 1968
- Mounin G., - Essais sur la structuration du lexique de l'habitation, Cah.lex.nr.1/1965
- idem - Los problemas teóricos de la traducción, ed.esp., Madrid, 1971
- Niculescu Al., - Individualitatea limbii române între limbile romanice, Ed.St., Buc., 1965
- Pinchon J., - Problèmes posés par le genre des substantifs, Le fr.dans le monde, 48/1967
- Pottier B., - Introduction à l'étude de la morphosyntaxe espagnole, Paris, 1965
- idem - Presentación de la lingüística, Madrid, 1968
- idem - Vers une sémantique moderne, TLL II-1/1964, Strasbourg
- x x x - Quelques remarques sur la flexion nominale romane, ouvrage élaboré sous la direction de M.Manoliu-Manea par un co-

llectif formé de : M.Cîrstea, A.Giurescu,
E.Goga, S.Rîpeanu, O.Tudorică, S.R.L.R.
Bucarest, 1970

- Rosetti Alex., - Contribuții la studiul neutrelui în limba română, SCL 14/1963
- Rosenblat Angel - Morfologia del género en español, Nueva Revista de filología hispanica 1-2/1962
- Roldán Antonio, - Notas para el estudio del sustantivo, vol. Problemas ...
- Saussure (de) F., - Cours de linguistique générale, ed.5-a Paris, 1960
- Todorov T., - Recherches sémantiques, Langages 1/1968
- Trier Jost, - Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes, Heidelberg, 1931
- Ullmann St., - Précis de sémantique française, Berne 1959
- Vasiliu Em., - Observații asupra categoriei genului în limba română, SCL XI
- Wienold Gütz, - Genus und Semantik, Meisenheim am Glan, 1967
- Wüster E., - La normalisation du langage technique - problèmes et état actuel, Revue de documentation, XXVI-2/1959.

C U P R I N S

	Pag.
0. Introducere	5
1.0. Genul și descrierea structurii nominale	13
1.2. Genul și organizarea determinanților nominali	25
1.3. Observații	31
2.0. Genul și organizarea structurii lexicale (noțiuni introductive)	37
3.0. Aspecte ale lexicului profesional în limbile romanice (clasificare prin gen)	53
3.1. Diviziunea I	58
4.1. Diviziunea II	66
5.1. Diviziunea III	71
6.1. Diviziunea IV	74
7.1. Diviziunea V	79
8.1. Diviziunea VI	83
9.1. Diviziunea VII	87
10.1. Diviziunea VIII	91
11.1. Diviziunea IX	94
12.1. Diviziunea X	97
13.0. Observații finale	101
14.0. Bibliografie generală	119

Lei 5